“1982 REFERANDUMUNDA YAPILAN EVET KAMPANYASI VE TOPLUMU YÖNLENDİRME ÇABALARI”

Esra TAŞDELEN[*] - Erdal AYDOĞAN[**]

Özet

1982 referandumu,12 Eylül Askeri Darbesi’nden sonra hazırlanan anayasa taslağının halk tarafından onaylanıp, yürürlüğe girmesi için yapılmıştır. 1982 Anayasası’nın tanıtımı sırasında “evet” ve “hayır” oyu için yapılan kampanyalarla halka başvurularak demokratik bir süreç işletilmek istenmiştir. Ancak, demokrasinin temel ilkelerinden biri olan fikir özgürlüğü bu süreçte baskı altına alınarak “evet” oyunun kullanılması doğrultusunda yönlendirmelerin ağırlıkta olduğu gözlemlenmiştir.

Bu çalışmanın amacı 1982 Referandumunda basın organlarının kampanyaya nasıl dahil olduğu ve halkın “evet” oyu vermeye yönlendirilmesi için nasıl bir rol oynadığını incelemektir. Çalışmanın yöntemi, dönemin basın yayın organlarındaki haber, yorum, karikatür, röportaj gibi materyallerin incelenmesini içermektedir. Referandum kampanyasında, başlangıcından sonuna kadar olan süreçte, “evet” oyu için yapılan propaganda ve baskı unsurlarının nasıl kullanıldığını göstermek çalışmanın içeriğini oluşturmaktadır. Özellikle askeri rejim tarafından referandum sürecinde kurulan baskı mekanizmaları, medya üzerindeki etkileri ve toplumun referandum sürecinde nasıl yönlendirildiği bu kapsamda ele alınacaktır.

Sonuç olarak, “1982 Referandumunda Yapılan Evet Kampanyası ve Toplumu Yönlendirme Çabaları” adlı çalışmada ulusal basın ana kaynak olarak kullanılmıştır. Bu araştırma ile 1982 Referandumu süresince Türkiye basınında yer alan materyaller kullanılarak dönemin propaganda ve baskı yöntemlerine odaklanılmış ve bu yöntemlerin halk üzerindeki etkisi analiz edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Anayasa, Ulusal Basın, 1982 Referandumu, Propaganda, Toplum.

[*] Atatürk Üniversitesi, esra.tasdelen2904@hotmail.com

[**] Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi, eaydogan2@gmail.com

"YES CAMPAIGN IN THE 1982 REFERENDUM AND EFFORTS TO DIRECT THE SOCIETY"

Abstract

The 1982 referendum was held in order for the draft constitution prepared after the September 12 Military Coup to be approved by the people and put into effect. The "yes" and "no" campaigns during the promotion of the 1982 Constitution also included efforts to introduce the new constitution to the public. Thanks to these campaigns, it was desired to run a democratic process for the people to accept or reject the Constitution. However, freedom of thought, which is one of the basic principles of democracy, was suppressed in this process and it was observed that directives were predominant in the use of the yes vote. This study aims to reveal how the propaganda and pressure for the yes vote in the 1982 referendum were carried out and to examine the propaganda techniques of the yes campaign in the 1982 referendum and the elements of pressure on the public.

The method of the study is based on the examination of materials such as news, comments, cartoons, and interviews in the press organs of the period. In the referendum campaign, from the beginning to the end, showing how the propaganda and pressure elements for the yes vote were used constitute the content of the study. In particular, the pressure mechanisms established by the military regime during the referendum process, their effects on the media, and how the society was guided during the referendum process will be discussed in this context. In addition, the results of the referendum will be evaluated in the study.

As a result, the national press has been used as the main source in the study titled "Yes Campaign in the 1982 Referendum and Efforts to Direct the Society". With this research, using the materials in the Turkish press during the 1982 referendum, the propaganda and repression methods of the period have been focused and the effect of these methods on the public was tried to be analyzed.

Keywords: Constitution, National Press, 1982 Referendum, Propaganda, Society.

GİRİŞ

Demokrasi kültürünün yerleşmesinde, ikna etme, anlama ve anlatma işlevi ile siyasal iletişim önemli bir rol oynamaktadır. Siyasal iletişimin üç temel işlevi bulunmaktadır. Birinci işlevi, ortaya çıkan siyasal sorunların etkili bir şekilde tanımlanmasına katkı sağlamaktır. İkincisi, bu sorunların siyasal tartışma alanında meşruiyet kazanmasına yardımcı olmasıdır. Tartışma konusu olmaktan çıkmış ve ortak bir görüş birliği ile oluşturulan konuların gündemden düşürülmesi ise siyasal iletişimin üçüncü işlevi olarak kabul edilmektedir. Siyasal iletişimin ilk işlevinde siyasetçiler ve medya temel rolleri üstlenmekte iken ikinci işlevde kamuoyu araştırmaları etkili olmaktadır. Üçüncü işlevde ise medya yine ön planda yer almaktadır.[1]

Medyanın hangi konuları ön plana çıkarttığı, nelere vurgu yaptığı yahut görmezden geldiği veya geri plana ittiği, medyanın algı yönetimindeki stratejisini gösteren önemli ipuçlarıdır. İnsanlar, karar alma süreçlerinde rasyonel davrandıkları kadar geçmiş yaşantılar, kişisel istekler biyolojik etkenler, çevresel etkiler ve medya çerçevesinde duygularıyla da hareket etmektedirler. Bu kapsamda algı yönetiminde duygular üzerinden bireylere iletilen mesajlarla, kişilere hassas oldukları konularda duygusal manipülasyon zemini hazırlanmaktadır.[2] Bu nedenle, teknolojik ilerlemelerin sağladığı avantajlarla birlikte etkinlik alanları genişleyen kitle iletişim araçları, bir yandan kanaatlerin oluşumuna veya gelişimine katkıda bulunurken öte yandan deneyimli propagandacıların amaçlarına hizmet ederek kamuoyu oluşturmayı etkilemektedir.[3]

Kitle iletişim araçlarının kullanımının giderek yaygınlaşması propagandayı siyasetin merkezine yerleştirmiştir. Böylece seçim süreçleri parti programlarının halka sunulduğu bir ikna süreci olmak yerine, seçmenlerin duygularına ve toplumsal kimliklerine hitap eden bir yönlendirme süreci olmaktadır.[4] Nitekim, siyasal iletişim bağlamında propaganda ve siyasal ikna, birbirini tamamlayan iki önemli kavram olarak değerlendirilmektedir. Siyasal ikna, siyasal görüş ve davranışların değişikliğini hedeflerken, propaganda ve siyasal kampanyalar bu hedefe

---

[1] Abdullah Özkan, **Siyasal İletişim**, Nesil Yayınları, İstanbul, 2004, s. 40-41.

[2] Oğuz Göksu, "Algı Yönetimi: Geleneksel Medya, Siyasal İletişim ve Dijital Medya Üçgeni Üzerine", **Algı Yönetimi Siyasal ve Dijital İletişim, Sosyal Medya ve Kitle İletişimi**, (Ed: Oğuz Göksu), Literatürk Academia, Konya, 2021, s. 27.

[3] Arsev Bektaş, **Kamuoyu, İletişim ve Demokrasi**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2000, s. 129.

[4] Mustafa B. Bozkurt, **Milli İrade**, Mavi Gök Yayınları, İstanbul, 2022, s. 171.

yönelik kullanılan araçları temsil eder. Dolayısıyla, siyasal kampanyaların etkili ve başarılı olması, amaçların gerçekleştirilmesi bağlamında hayati bir önem taşır.[5]

Günümüzde hemen hemen tüm otoriter düzenlerde, iktidarı meşrulaştırmak amacıyla seçimler düzenlenir. Bu sebeple, seçimlerin tabi olduğu kuralların niteliği oldukça kritiktir. Çağdaş demokrasilerde, seçimin yanı sıra seçim pratiğinin belirli temel özelliklere sahip olması gerekmektedir. Bu anlamda, adil ve şeffaf seçimler, seçime birden fazla siyasi aktörün katılımı, düşünce ve ifade özgürlüğü için elverişli bir ortam, demokratik rejimin vazgeçilmez bir unsuru olarak kabul edilmelidir.[6]

Demokraside halk anayasaların oluşumuna katılmaktadır. İradesi mecliste tezahür eden halkın anayasayı bizzat yapma arzusu demokrasinin gereğidir. Bu süreci en az demokratik olandan en demokratik olana doğru şu şekilde sıralamak mümkündür. Birincisi, hazırlık sürecine halkın dahil edilmediği lakin halk tarafından onaylanan anayasalardır. İkincisi, halk tarafından seçilmiş bir kurucu meclisin anayasayı hazırlayıp kabul etmesidir. Üçüncü ise halk tarafından seçilmiş bir kurucu meclisçe hazırlanan tasarının sonradan yine halkın onayına sunulmasıdır. Oluşumuna halkın katılmadığı halk tarafından onaylanan 1982 Anayasası, Milli Güvenlik Konseyi (MGK)'nin doğrudan ve dolaylı olarak atadığı Danışma Meclisi tarafından hazırlandıktan sonra kabul edilmiştir. Hazırlanan anayasa taslağı referanduma götürülmüştür.[7]

Anayasanın halk tarafından kabul edilmesi için askeri yönetim üyeleri, başta Milli Güvenlik Konseyi Başkanı Orgeneral Kenan Evren olmak üzere, yoğun bir siyasal kampanya yürütmüşlerdir. Bu kampanya süreci siyasal iletişim açısından oldukça ilginçtir. Konsey Başkanı Kenan Evren, gerek yüz yüze iletişim olan yurt mitingleri gerekse uzaktan kitle iletişim kanalları olan radyo, televizyon ile gazeteleri bu kampanya için yoğun olarak kullanmıştır. Radyo ve televizyonun devletin-hükümetin dolayısıyla MGK emrinde tekel olarak bulunması, bu konudaki kampanyanın tek taraflı olarak yani hazırlanan anayasanın kabul edilmesi lehinde kullanılmasını sonucunu doğurmuştur. Başka bir deyişle referandum ile ilgili toplumun

[5] Basri Barut- C. Sinan Altundağ, "Globalleşen Dünyada Bir Siyasal İkna Unsuru Olarak Vaatler", **Selçuk İletişim**, C IV, S 1, 2005, s. 82.

[6] Davut Ateş, **Demokratik Siyaset**, Dora Yayıncılık, Bursa, 2015, s. 170.

[7] İbrahim Özden Kaboğlu, **Anayasa Hukuku Dersleri**, Legal Kitabevi, İstanbul, 2011, s. 22-23.

bilgilendirilmesinde TRT taraflı olarak kullanılmıştır.[8] Siyasal iletişim ağının tek taraflı bir sistem üzerine inşası baskıcı bir tutumu beraberinde getirmiş ve bu durum hukuki bir zemine oturtularak birçok gazete ve derginin kapatılmasına yol açmıştır.[9] Kitle iletişim araçları böyle bir ortamdan olumsuz yönde etkilenerek çekimser ya da tek taraflı yayın politikası izlemek durumunda kalmıştır. Kitle iletişim araçlarını toplumun aynası olarak nitelendirmek mümkündür. Bu durum 1980 dönemi ile beraber siyasi haber yasağı ve yorum kısıtlaması nedeniyle magazin haberlerine ağırlık verilmesiyle açıkça görülmektedir. Nitekim Can Kozanoğlu da bu dönemi Cilalı İmaj Devri olarak adlandırmaktadır.[10]

Referandumun "gözetimli özgürlük" ortamında gerçekleştirilmesi ve 1982 Anayasası'nın yapım tarzının "halkın belli-belirsiz katılımı" gibi unsurlar içermesi demokratik öğeleri tümüyle dışlamayan ama anti-demokratik bir süreci de yansıtmaktadır.[11]

Anayasa yapım süreçleri bakımından 1961 ve 1982 Anayasası benzerlik gösterse de 1982 Anayasası'nın hazırlanışında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Her iki anayasa da bir Kurucu Meclis tarafından oluşturulmuştur ancak 1982 Anayasası'nın Kurucu Meclis'i içinde darbeyi yapanların da bulunduğu MGK anayasa yapım sürecinin belirleyici unsuru olmuştur. 1982 Anayasası'nın yapım sürecinde, 1961 Anayasası'nda olduğu gibi bir Temsilciler Meclisi bulunmamıştır. Bunun yerine, MGK tarafından atanan bir Danışma Meclisi kurulmuştur. Danışma Meclisi'nin görevi, MGK'nin nihai karar verdiği bir anayasa taslağı hazırlamaktan ibarettir. 12 Eylül 1980 Darbesi'ni yapan beş generalden oluşan MGK, taslakta kendi istedikleri değişiklikleri yapmış ve son şeklini vermiştir. 1982 Anayasası, 7 Kasım 1982'de gerçekleştirilen referandumda seçmenlerin %91,4'ünün onayıyla kabul edilmiş, 9 Kasım 1982 tarihinde ise Resmî Gazete'de yayımlanmıştır. Bu anayasanın, 1961 Anayasası'na kıyasla daha yüksek bir demokratik meşruiyete sahip olduğu öne sürülebilir, zira 1961 Anayasası, 9 Temmuz 1961'de yapılan referandumda seçmenlerin ancak %61,7 sinin onayını almıştır. Fakat bu değerlendirmede, 1960 darbesinin ardından TBMM'nin genel seçimlere dayalı olarak 17 ay sonra yeniden açıldığını, 1980 darbesinin sonrasında ise bu sürecin 38 aya uzadığını göz önünde

[8] Aysel Aziz, **Siyasal İletişim**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2011, s. 150.

[9] Lale Dündar, "12 Eylül 1980 Darbesinin Basına Etkileri", **Tarihin Peşinde (Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi)**, S 12, 2016, s. 134-136.

[10] Yasemin İnceoğlu, **Medya ve Toplum**, Der Yayınları, İstanbul, 1998, s. 11.

[11] Kaboğlu, **age.**, s. 22-23.

bulundurmak gerekir. 1961 Anayasası'nın yapılacak referandumda reddedilmesi halinde, yeni bir anayasa hazırlama sürecinin nasıl işleyeceği Kurucu Meclis Teşkili Hakkında Kanun'un altıncı bölümünde detaylı olarak belirlenmişti. Ancak 1982 Anayasası'nın referandumda aynı durumun gerçekleşmesi ihtimaline karşı herhangi bir açıklama yapılmamıştı. Bu nedenle, seçmenlerin karşısına otoriter bir sivil yönetimi kabul etmek veya askeri rejimle yaşamaya devam etmek şeklinde iki seçenek çıkmıştı.[12]

1961'deki referandumunda devrik Demokrat Parti dışındaki siyasi partiler kamuoyu oluşturulmasında aktif rol oynarken, 1982 referandum sürecinde siyasi faaliyetlere izin verilmemiştir. Buna göre Anayasaya "hayır" propagandası resmen yasaklanmış, baskıcı bir tutum sergilenmiştir. Bununla birlikte 1961 referandumunun aksine, 1982 referandumda anayasanın kabulü Cumhurbaşkanlığı seçimiyle birleştirilmiştir. Ancak bu seçim birden fazla adayın katılımı yerine tek bir aday üzerinden gerçekleştirilmiştir. Yani Anayasa'ya "evet" demek, aynı zamanda Cumhurbaşkanı'na da "evet" demek anlamını taşımıştır.[13]

A- 1982 Anayasası'nın Hazırlık Süreci: Kurucu Meclis ve Anayasa Taslağının Oluşumu

Türk Silahlı Kuvvetleri, 12 Eylül 1980'de ülkede yaşanan kaos ortama son vermek amacıyla "emir ve komuta zinciri içinde" hareket ederek ülke yönetimine el koymuştur. Devleti yönetme yetkisi Milli Güvenlik Konseyi (MGK) tarafından üstlenilmiştir. Bu konsey de Genelkurmay Başkanı ve Hava, Deniz ve Kara Kuvvetleri Komutanları ile Jandarma Genel Komutanı'nı yer almaktadır. Bu süreçte Parlamento ve Hükümet feshedilmiş, siyasi faaliyetlere kısıtlama getirilmiş ve sıkı yönetim uygulanmıştır. Harekatın temel amacı, ülkenin birliğini korumak, milli dayanışmayı sağlamak, olası iç çatışmaları ve toplumsal anlaşmazlıkları önlemek, devlet otoritesini ve varlığını yeniden tesis etmek ayrıca demokratik düzenin işleyişini engelleyen etkenleri ortadan kaldırmak olarak

[12] Ece Göztepe-Aykut Çelebi, **Demokratik Anayasa**, Metis Yayınları, İstanbul, 2012, s. 17.

[13] Ergun Özbudun, **Anayasa Hukuku**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2011, s. 56; Zehra. Odyakmaz-Ümit Kaynak-İsmail Ercan, **Anayasa Hukuku İdare Hukuku,** İkinci Sayfa Yayınları, İstanbul, 2006, s. 37-38; Ferhat Uslu, **Anayasa Hukuku**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2017, s. 1-3; Bülent Tanör-NecmiYüzbaşıoğlu, **1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku**, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 20-21; Hasan Tahsin Fendoğlu, **Anayasa Hukuku**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2018, s. 241-243, Yavuz. Atar, **Türk Anayasa Hukuku**, Mimoza Yayınları, Konya, 2009, s. 34-35; Bülent Tanör, **İki Anayasa**, On iki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 95-97; Hasan Tunç- Faruk Bilir-Bülent Yavuz, **Türk Anayasa Hukuku,** Berikan Yayınevi, Ankara, 2011, s. 58.

ifade edilmiş ve bir bildiri ile kamuoyuna duyurulmuştur.[14]

MGK yönetime el koyduktan sonra farklı alanlarda gerçekleştirilecek düzenlemeleri yasal çerçeveye oturtma amacıyla çalışmalara başlamıştır. [15] Bu süreçte Tuğgeneral Muzaffer Başkaynak başkanlığında, dördü askeri Yargıtay üyesi ile beşi Askeri Yüksek İdare Mahkemesi üyesinden oluşan bir heyet, 6 Ekim 1980 tarihinde hazırlanan "Geçici Anayasa" MGK'ye sunmuştur.[16] Geçici Anayasa, "*Anayasa Düzeni Hakkında Kanun*"[17] ile MGK tarafından 28 Ekim 1980'de onaylanmıştır. Böylelikle askeri darbeyi hukuki bir zemine dayandırmış ve yeni bir düzen oluşturmuştur. Yeni anayasa kabul edilene kadar 1961 Anayasası'nın yürürlükte kalacağı bildirilmiştir.[18] Kenan Evren siyasi kargaşaya izin verilmeden demokratik düzene dönüleceği belirterek, Kurucu Meclis'in açılacağı lakin mecliste partilerin yer almayacağı mesajını vermiştir.[19]

Kurucu Meclis için yasal çerçeve 29 Haziran 1981 tarihli 2485 sayılı "*Kurucu Meclis Hakkındaki Kanun*"[20] ile sağlanmıştır. Her ilin temsilci sayısı yine bu kanunla belirlenmiş ve Kurucu Meclis'e ait kanunun ayrıntıları gazeteler vasıtasıyla kamuoyuna ile paylaşılmıştır.[21]

Kurucu Meclis, MGK ve Danışma Meclisi olmak üzere iki ayrı birimden oluşmaktadır. Danışma Meclisi 160 kişiden teşekkül edilmiş olup bunun 120'si her ilin valilerinin önerdiği adaylar arasından MGK tarafından

---

[14] **Resmî Gazete**, 12.09.1980 S:17103 (mükerrer).

[15] **Cumhuriyet**, "Geçici Anayasa İçin Çalışmalar Sürüyor", 16.09.1980, s. 1 ve 7; **Hürriyet**, "Demokrasiyi Kaldırmadık… Kurmak İçin Harekatı Yaptık", 17.09.1980, s. 1 ve 7; **Tercüman**, "Harekat Demokrasi İçindir", 17.09.1980, s. 1 ve 12; **Milliyet**, "Evren: Hükümet Bu Hafta Kurulacak", 17.09.1980, s. 1 ve 7; **Dünya**, "Harekatın Amacı Cumhuriyet'i Korumaktır", s. 1 ve 5.

[16] **Hürriyet**, "Geçici Anayasa Milli Güvenlik Konseyi'ne Sunuldu", 06.11.1980, s. 1 ve 11; **Cumhuriyet**, "Geçici Anayasa Milli Güvenlik Konseyi'ne Sunuldu", 06.11.1980, s. 1 ve 7.

[17] **Resmî Gazete,** 28.10.1980, S: 17145.

[18] **Milliyet**, "Geçici Anayasa Açıklandı", 28.10.1980, s. 1 ve 7; **Cumhuriyet**, "Geçici Anayasa MGK'nce Onaylanarak Yürürlüğe Girdi", 28.10.1980, s. 1 ve 7; **Tercüman**, "Yeni Anayasa Düzeni Açıklandı", 28.10.1980, s. 1 ve 10; **Hürriyet**, "Yeni Anayasa Düzeni Açıklandı", 28.10.1980, s. 1 ve 3.

[19] **Cumhuriyet**, "Kurucu Meclis 29 Ekim'e Dek Oluşacak", 16.01.1981, s. 1 ve 5; **Hürriyet**, "Kurucu Meclis'e Parti Alınmayacak", 16.01.1981, s. 1 ve 11; **Tercüman**, "Kurucu Meclis 30 Ağustos 29 Ekim Arası Göreve Başlayacak", 16.01.1980, s. 1 ve 9; **Milliyet**, "Evren: Kurucu Meclis 30 Ağustos -29 Ekim Arasında Açılacak", 16.01.1981, s. 1 ve 6; **Hürriyet**, "Kurucu Meclis'e Parti Alınmayacak", 16.01.1981, s. 1 ve 11.

[20] **Resmî Gazete**, 30.06.1981 S:17386 (mükerrer).

[21] **Resmî Gazete**, 30.06.1981 S:17386 (mükerrer); **Tercüman**, "Kurucu Meclis, MGK ve Danışma Meclisinden Oluşuyor", 01.07.1981, s. 14; **Hürriyet**, "Danışma Meclisi Göreve Başlıyor", 01.07.1981; **Cumhuriyet**, "Partilere Kurucu Meclis Kapalı", 01.07.1981, s. 7; **Milliyet**, "Parti Üyeleri Danışma Meclisine Giremeyecek" 01.07.1981, s. 9.

seçilmiş, geriye kalan üyelerini ise MGK doğrudan atamıştır. Kurulan sistemde son söz MGK'ye aittir ve Danışma Meclisi kararlarına MGK uymak zorunda değildir.[22] Kurucu Meclis yeni bir anayasayı yapmak, seçim ve siyasi partiler kanunlarını hazırlamak gibi üç temel görevi vardır.[23]

Konu ile alakalı köşe yazılarında dikkati çeken hususlar ise şu şekildedir: Danışma Meclis üyelerinin atama yoluyla seçilmesine işaret eden Cüneyt Arcayürek, üyelerin tayin yoluyla saptanmasını eleştirmiştir.[24] Oktay Ekşi ise köşesinde farklı bir noktaya temas ederek siyasi partilerin Kurucu Meclis dışında tutulmasının sakıncalarına değinmiştir.[25] Ekşi bir diğer yazısında ise anayasa çalışmalarında kamuoyunun katılımının önemine vurgu yapmış ve bu konunun milletin hayatını etkileyeceğini ifade etmiştir.[26] Danışma Meclisi üyelerinin ciddi bir sorumluluk üstlendiklerini belirten Mehmet Barlas, bu görevi kabul edenlerin ciddi ve hedef odaklı olması gerektiğine dikkat çekmiştir.[27] Hazırlanacak yeni anayasanın MGK'nin eseri olacağı vurgusu yapan Yalçın Özer ise bu anayasanın son anayasamız olması umduğunu belirtmiştir.[28] Civaoğlu da Türk ordusunun demokrasiye olan bağlılığını vurgulayarak Kurucu Meclis Kanunu'nun Türk siyasi hayatında bir dönüm noktası olduğunu yazmıştır.[29] Başka bir yazısında ise 1961 Anayasası'nın tepki anayasası niteliğinde olduğunu belirterek, acele etmeden, dengeli ve ihtiyaç odaklı bir anayasa hazırlanması gerektiğini savunmuştur.[30]

MGK, Danışma Meclisi için üyelik başvurularının 15 Temmuz-15 Ağustos 1981 tarihleri arasında yapılacağını ve Danışma Meclisi'nin ilk toplantısının 23 Ekim 1981 tarihinde saat 10'da gerçekleştirileceğini duyuran "Milli Güvenlik Konseyi Kararları" adlı bir kanun yayımlamıştır. [31]

Danışma Meclisinin üyeleri 16 Ekim 1981'de açıklanmıştır. Haber başlıklarında ise bu durumun demokrasi yolunda atılan ilk adım olduğu

---

[22] A. Şeref Gözübüyük, **Anayasa Hukuku**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2006, s. 148.

[23] Özbudun, **age.**, s. 53

[24] Cüneyt Arcayürek, "Demokrasiye Doğru Önemli Bir Aşama", **Hürriyet**, 01.07.1981, s. 1 ve 11.

[25] Oktay Ekşi, "Günün Yazısı: Politikasız Meclis", **Hürriyet**, 02.07.1981, s. 3.

[26] Oktay Ekşi, "Günün Yazısı: Kamuoyu ve Anayasa", **Hürriyet**, 03.07.1981, s. 3.

[27] Mehmet Barlas, "Bugün: Ant İçmek", **Milliyet**, 02.07.1981.

[28] Yalçın Özer, "Kurucu Meclis Kanunu", **Türkiye,** 02.07.1981.

[29] Güneri Civaoğlu, "Kurucu Meclis", **Tercüman**, 01.07.1981, s. 3.

[30] Güneri Civaoğlu, "Yeni Anayasa", **Tercüman**, 02.07.1981, s. 3.

[31] **Resmî Gazete**, 11.07.1981 S:17397.

belirtilmiştir.[32] Ayrıca gazeteler Danışma Meclisi üyelerini halka tanıtmak amacıyla, Danışma Meclisi üyelerinin fotoğraflarını içeren bir Danışma Meclisi albümü ve kısa özgeçmişlerini ayrıntılı bir şekilde yayımlayarak kamuoyuna sunmuştur.[33]

Yeni bir anayasa hazırlamak Kurucu Meclisin ilk hedefi olmuştur. Meclis Başkanlığı'na Sadi Irmak seçilmiş[34] ve 21 Kasım 1981 tarihinde meclis iç tüzüğü kabul edilmiştir.[35] İç tüzüğe göre Danışma Meclisinde on farklı komisyon kurulması kararlaştırılmıştır. Bu komisyonlar arasında öncelik ise Anayasa Komisyonuna verilerek 15 üyeden oluşacağı bildirilmiştir.[36] Anayasa Komisyonu üyeleri 23 Kasım 1981'de seçilmiş[37] ve Komisyon Başkanlığına Prof. Dr. Orhan Aldıkaçtı getirilmiştir.[38]

Anayasa Komisyonu, yeni anayasa taslağının oluşturulması amacıyla çeşitli kurum ve kuruluşlardan (üniversiteler, yüksek mahkemeler, sendikalar, meslek kuruluşları vb.) anayasa konusundaki görüşlerini alma kararı almıştır. Bu sayede alınan görüş ve önerilerin komisyon taslağına katkı sağlayacağı düşünülmüştür. [39] Orhan Aldıkaçtı, komisyonun ilk toplantısının ardından yaptığı açıklamada, siyasi partilerin tüzük ve programlarından yararlanılabileceği gibi siyasilere de bu konu hakkında

---

[32] **Hürriyet**, "Herşey Güzel Olsun", 16.10.1981, s. 1 ve 8; **Tercüman**, "Demokrasiye İlk Adım", 16.10.1981, s. 1 ve 7; **Cumhuriyet**, "Danışma Meclis'inin Üyeleri Açıklandı", 16.10.1981; **Milliyet**, "Hayırlı Olsun", 16.10.1981; **Türkiye**, "Danışma Meclisi 23 Ekim'de Çalışmaya Başlayacak", 16.10.1981, s. 1 ve 3.

[33] **Milliyet**, "Hayırlı Olsun", 16.10.1981.

[34] **Milliyet**, "Irmak Başkan",28.10.1981, s. 1 ve 9; **Hürriyet**, "Başkan İkinci Turda Seçildi: Irmak" 28.10.1981, s. 1 ve 13; **Cumhuriyet**, "Irmak Başkan Oldu",28.10.1981, s. 1 ve 9.

[35] **Resmî Gazete**, 21.11.1981 S:17521; **Tercüman**, "Danışma Meclisi İç Tüzüğü Kabul Edildi", 21.11.1981, s. 1 ve 15.

[36] **Cumhuriyet**, "Danışma Meclisinde 10 Komisyon Kurulacak", 13.11.1981, s. 1 ve 7.

[37] **Tercüman**, "Danışma Meclisi Anayasa Komisyonu Üyeleri Bugün Seçilecek", 23.11.1981, s. 1 ve 14; **Hürriyet**, "Anayasa Komisyonu'nun 15 Üyesi Bugün Seçiliyor", 23.11.1981, s. 1 ve 13; **Cumhuriyet**, "Danışma Meclisi Anayasa Komisyonu Bugün Seçiliyor", 23.11.1981, s. 1 ve 9. Anayasa Komisyon üyeleri: Orhan Aldıkaçtı, Şener Akyol, Kemal Dal, Muammer Yazar, Feyzi Feyzioğlu, Feyyaz Gölcüklü, Mümin Kavalalı, Feridun Ergin, Turgut Tan, Rafet İbrahimoğlu, İhsan Göksel, Tevfik Fikret Alpaslan, Hikmet Altuğ, Teoman Özalp ve Recep Meriç. Cengiz Sunay, **Türk Siyasetinde Sivil-Asker İlişkileri**, Orion Kitabevi, Ankara, 2010, s. 301.

[38] **Cumhuriyet**, "Aldıkaçtı Anayasa Komisyonu Başkanı", 25.11.1981, s. 1 ve 7; **Tercüman**, "Anayasa Komisyonu Başkanlığına Prof. Aldıkaçtı Seçildi", 25.11.1981, s. 1 ve 13; **Milliyet**, "Anayasa Komisyon Başkanlığına Prof. Aldıkaçtı Seçildi", 25.11.1981.

[39] Tanör-Yüzbaşıoğlu, **age.**, s. 14; Ayrıntılı olarak bkz. **Anayasa, Görüşler ve Taslak**, (Haz: Yaşar Gürbüz), Ekin Yayınları, İstanbul, 1982.

danışılabileceği mesajını vermiştir.[40] Anayasa Komisyonu Sözcüsü Şener Akyol ise yeni anayasa için izlenecek yol da farklı kuruluşlardan alınacak görüş ve önerilerin yanı sıra 200 bin kişiyle anket çalışması yapılması doğrultusunda düşüncelerin olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca bu sürecin toplama, değerlendirme ve anayasa taslağını belirleme aşamalarını içereceğini belirtmiş, çalışma programı bazı değişikliklerle kabul edilmiştir. Komisyonun bilgi toplama faaliyetleri "*Komisyon İçi Çalışmalar*" ve "*Komisyonun dışarı ile olan ilişkileri*" olarak iki ayrı koldan yürütülmüştür. Komisyon içi çalışmaları da kendi içinde ikiye ayrılarak "*1961 Anayasası'nın uygulanmasına yönelik eleştirilerin belirlenmesi*" ve "*anayasanın hazırlık sürecinin MGK tarafından değerlendirilmesi*" çalışmalarını sürdürmüştür. Komisyonun dış ilişkileri kapsamındaki bilgi toplama faaliyetleri ise "*Danışma Meclisi üyelerinin eğilimlerinin belirlenmesi*", "*ilgili kuruluşlardan görüş alınması*", "*kişisel görüşler*" ve "*anket uygulaması*" başlıkları altında dört ayrı birimden oluşmuştur.[41]

Yeni anayasanın oluşturulması yönünde fikir alışverişleri sürerken, İstanbul'da bir anayasa semineri düzenlenmiş ve bu seminere yerli ve yabancı birçok bilim insanı katılmıştır.[42]

Bu gelişmeleri basın organları yakından takip ederek birtakım değerlendirmelerde bulunmuştur. Bunların arasında Cumhuriyet gazetesi köşe yazarlarından Uğur Mumcu, anayasa hazırlamanın zor bir iş olduğunu ayrıca çeşitli çevrelerin bilgi birikim ve deneyimlerinden yararlanmayı gerektirdiğini belirtmiştir. Yine anayasa hazırlanırken belirli bir süre içerisinde ve sistemli bir yaklaşımla, tasarı maddelerinin incelenmesinin doğru bir yöntem olacağını ifade ederek çalışmaların bu sayede hızlandırılabileceğini vurgulamıştır.[43] Hürriyet gazetesi yazarı Oktay Ekşi ise "*Neden Bir Takvim Yok*" başlığıyla, Anayasa Komisyonu'nun kurulduğu günden o güne yaklaşık iki ay gibi uzun bir süre geçmesine rağmen sürecin

---

[40] **Tercüman**, "Prof. Aldıkaçtı: Meclis'te Siyasi Partilerin Temsil Edilmeyişi, Bazı Önemli Sorunlar Çıkartıyor", 25.11.1981, s. 1 ve 13; **Cumhuriyet**, "Siyasilere Anayasa İçin Danışabiliz", 26.11.1981, s. 1 ve 6; **Milliyet**, "Aldıkaçtı: Gerekirse Eski Siyasi Partilerinde Görüşleri Alınabilir", 26.11.1981, s. 1 ve 3; **Hürriyet**, "Aldıkaçtı: Kapatılan Partilerin de Tüzük ve Programlarından Yararlanacağız", 26.11.1982, s. 1 ve 10.

[41] **Tercüman**, "Anayasa İçin Geniş Kitlelerin Görüşü Alınacak"", 25.12.1981, s. 1 ve 13; **Türkiye**, "Anayasa Hakkında Fikirleri Alınacak Müesseseler Belli Oldu", 26.12.1981; **Milliyet**, "Aldıkaçtı: Anayasa Kamuoyunda Tartışılacak", 26.01.1981, s. 1 ve 8; Hürriyet, "Aldıkaçtı: Anayasa İçin 200 Bin Kişi İle Anket Yapılacak", 26.01.1981, s. 1 ve 11.

[42] **Türkiye**, "İstanbul'da Bir Anayasa Semineri Tertiplenecek", 31.12.1981.

[43] Uğur Mumcu, "Gözlem: Önce Sistem", **Cumhuriyet**, 01.01.1982, s. 1 ve 9.

hem yavaş hem de belirli bir zaman çerçevesi dahilinde ele alınmamasını eleştirmiştir. Komisyon çalışmalarının bir takvim üzerinden oluşturulması ve bunun üyelere de benimsetilmesi gerektiğine değinmiş ve Komisyon Başkanı Aldıkaçtı'ya çağrıda bulunmuştur.[44]

Gazetelerde yapılan inceleme sonucunda, ocak-nisan ayları arasında Anayasa Komisyonu'nun çalışmalarına değil de Aldıkaçtı ve Irmak'ın beyanlarına daha çok yer verildiği[45] tespit edilmiştir. Ayrıca, anayasa konusundaki görüş ve önerilerin üzerinde odaklanıldığı gözlemlenmiştir.[46] Süreç, yavaş ilerlemesi sebebiyle eleştiri konusu olmuş[47] ve bu durumu karikatüristlerde değerlenmişlerdir.

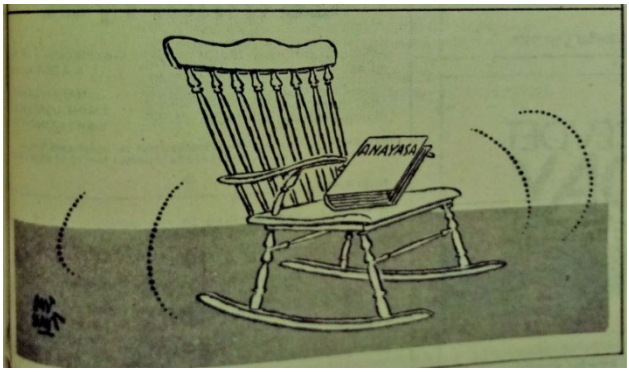

Karikatür 1: 16 Mart 1982-Cumhuriyet

Anayasa tasarısı için çeşitli kurum ve kuruluşlar, Anayasa Komisyonu'na görüş ve önerilerini sunmuştur. Bu kurum ve kuruluşlar şunlardır: Anayasa Mahkemesi, Danıştay Yargıtay, Odalar Birliği, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu (TİSK), Türkiye

[44] Oktay Ekşi, "Neden Bir Takvim Yok", **Hürriyet**, 26.01.1982, s. 3.

[45] **Tercüman**, "Demokrasiye Dönünce Demokrasi Kuralları İşleyecek", 06.04.1982, s. 1 ve 14; **Hürriyet**, "Irmak İyimser", 19.04.1982, s. 1 ve 10; **Hürriyet**, "Aldıkaçtı: Söylenene Bakmayın", 25.04.1982, s. 9; **Milliyet**, " Irmak : Yeni Anayasa Sonbahara Yetişmezse Kıyamet Kopmaz", 03.04.1982, s. 1 ve 9; **Cumhuriyet**," Irmak : Yeni Anayasa Sonbahara Yetişmezse Kıyamet Kopmaz", 03.04.1982, s. 1 ve 9; **Tercüman**, "Aldıkaçtı: Anayasa Eylülden Önce Meclis'e Sevkedilecek", 25.04.1982, s. 1 ve 14

[46] **Cumhuriyet**, "Komisyon, Mart boyunca Dışardaki Kişilerden Görüş Alacak", 14.02. 1982, s. 1 ve 9; **Hürriyet**, "Prof. Aldıkaçtı: Anayasa ile İlgili Görüşleri Değerlendiriyoruz", 20.02.1982; **Tercüman,** "Aldıkaçtı: Mayıs'ta Anayasa'nın İlkelerine Geçilecek", 23.03.1982, s. 8.

[47] **Cumhuriyet**, "Aldıkaçtı: Yavaş Değiliz, Tam Tersine Hızlıyız", 20.02.1982, s. 1 ve 11; Oktay Ekşi "Günün Yazısı: Bu Tempo İle Sonuç Alınır Mı?", **Hürriyet,** 11.03.1982, s.3; Oktay Ekşi "Günün Yazısı: İki İleri Bir Geri…?", **Hürriyet** 26.03.1982, s.3.

Ziraat Odaları Birliği (TZOB), Türk Mühendis Mimar ve Odaları Birliği (TMMOB).[48]

Alınan görüş ve öneriler doğrultusunda, 1961 Anayasası'nda uygulamada sorun teşkil eden maddeler detaylı bir şekilde incelenmiştir. Böylece taslağın bazı maddeleri yeniden oluşturulurken, bazı maddeleri ise aynen alınmıştır.[49] Anayasa Komisyonu'nda 1961 Anayasası için "*ihtiyaçları büyük oranda karşılayan eserdir*" ifadesi kullanılmış[50] ve bu da eleştirilmesine neden olmuştur. Eleştiriler karikatürlere de yansımıştır.

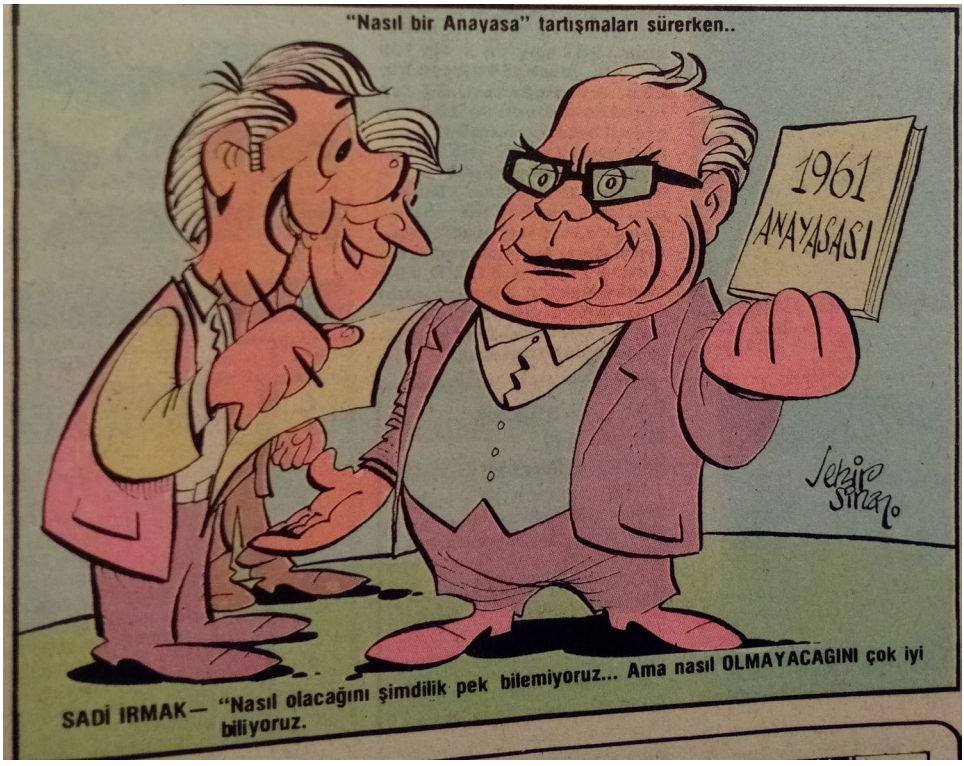

Karikatür 2: 29 Mart 1982- Türkiye

Yurt içinde olduğu kadar yurt dışında yayım yapan Türk basın organlarının da yeni anayasayı eleştirdiği görülmektedir. Danışma Meclisi'nin oluşturulma şekli ve MGK'nin karar mekanizmasında merkezi

[48] Tanör-Yüzbaşıoğlu, **age.**, s. 14; **Cumhuriyet,** "Anayasa İçin Kim Ne Önerdi",07.05.1982, s. 9 ve 12.

[49] **Hürriyet**, "Anayasa'nın Çatısı Hazır", 30.04.1982, s. 1 ve 9.

[50] **Cumhuriyet**, "1961 Anayasası İhtiyaçları Büyük Oranda Karşılayan Eserdir", 27.02.1982, s. 1 ve 11.

noktada yer alması eleştirilmiştir. Böyle bir sürecin demokrasi ile uyuşmadığı ve Meclis'e karşı güven duygusunun azalacağı ifade edilmiştir.[51]

Karikatür 3: 17 Mayıs 1982- Türkiye

Gazetelerde yapılan incelemeler neticesinde temmuz, ağustos ve eylül, anayasa hazırlık sürecinin en yoğun yaşandığı aylardır. Bunun sebebi anayasa taslağının temmuz ayı içinde tamamlanarak Meclis'e sunulmak istenmesidir. Taslağın 18 Temmuz 1982 tarihinde açıklanması, medya da yoğun tartışmalara yol açmış ve tepkiler hızla büyümüştür. Özellikle Cumhuriyet gazetesinin temmuz ve ağustos aylarındaki haberlerinde bu tepkiler açıkça gözlenmektedir. Aşağıda verilen karikatür örneğinde Aldıkaçtı'nın gururla anayasa kitabına dayandığını tasvir edilirken, hazırlanan taslağının anayasadan ziyade "anayasaklar" içerdiği ifade edilmiştir. Özgürlüklerin kısıtlanması ve sert bir anayasanın oluşturulması tepkilerin haklılığına dayanak olarak gösterilmiştir.

[51] Demir Özlü, "Danışma Meclisi ve Anayasa", **Demokrat Türkiye**, s. 1 ve 5.

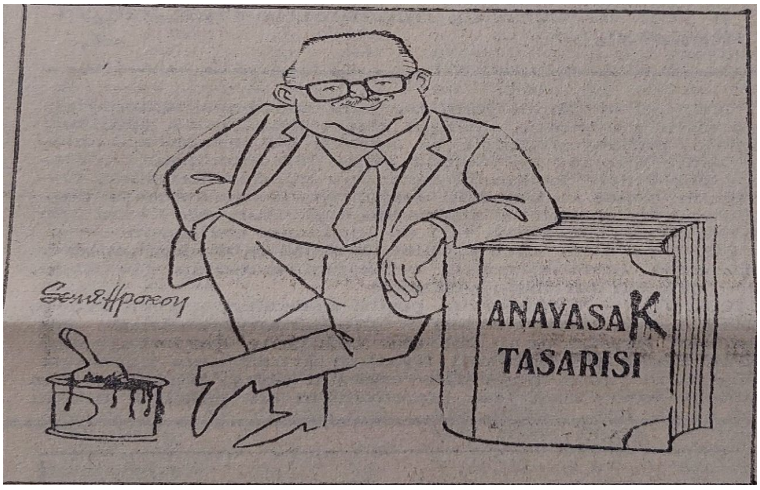

Karikatür 4: 1 Ağustos 1982- Cumhuriyet

Dönemin otoriter koşullarında, böyle bir tepkinin meydana gelmesinde basının, Meclis içindeki belirli üyelerin, bir grup aydının ve çeşitli kurum ve kuruluşların etkili olduğu görülmüştür. Bu karikatürde ise tepkilerin giderek büyüdüğü çok net bir şekilde betimlenmiş ve Aldıkaçtı'nın düşünceli ve tedirgin bakışlarında bu durumun nereye gideceğini konusundaki belirsizliğe işaret edilmiştir.

Karikatür 5: 16 Ağustos1982- Cumhuriyet

Bu gelişmeler manşetlere de yansımıştır. Hürriyet gazetesi, "…*Ve Tartışma Başladı*" başlığı altında anayasa tasarısıyla ilgili eleştirileri şu şekilde aktarmıştır: Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Mümtaz Soysal, Türk halkının böyle bir anayasa mahkûm edilmemesi gerektiğini dile getirmiştir. Türk-İş Genel Başkanı Şevket Yılmaz anayasa taslağına dair beklentilerin Danışma Meclisi ve MGK'ye bağlı olduğuna dikkat çekmiştir. Barolar Birliği Başkanı Atilla Sav ise hazırlanan taslağın *"...De Gaulle'ünkünden daha sert."* olduğuna dikkat çekmiştir. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi öğretim üyeleri, anayasa taslağının ekonomik ve sosyal yönlerinin 1961 Anayasası'na göre eksik olduğunu belirtmişlerdir.[52] Dönemin akademisyenlerinden Türker Alkan ise Türk toplumunun 1950'lerde bile özgürlüklere getirilen sınırlamalara karşı çıktığını, yaşanan kentleşme, okur-yazarlık, örgütlenme düzeyi, endüstrileşme, siyasal deneyim açısından gelişmenin 1950'lerle kıyaslanamayacağını ve 1950'lerde bile uygulanmayan özgürlük kısıtlamalarının şimdi uygulanabileceğini düşünmenin, toplumsal gerçeklerden habersiz olmak anlamına geleceğini ifade ederek otoriter düzeni eleştirmiştir.[53]

Cumhuriyet, anayasanın hazırlanma sürecini en çok eleştiren gazete olmuş ve konu da birçok haber, karikatür ve köşe yazısı yayımlamıştır. 1961 Anayasası ile 1982 Anayasa Tasarısını karşılaştırmalı[54] bir şekilde seri olarak takipçileri ile paylaşırken, kurum ve kuruluşların anayasa hakkındaki olumsuz düşüncelerine de yer vermiştir. Örneğin; 29 Temmuz 1982 tarihli sayısında "*Türk-İş Anayasa Raporu: Tasarı Türk Ulusuna Güvenmiyor*"[55], "*TGS Başkanı: Tasarıyı Ciddiye Almak Olanaksız*"[56] başlıklarıyla eleştiriler verilmiştir. "*Okurlardan Anayasa İçin…*" adlı yazı dizisinde ise günlük ortalama altı yedi kişinin anayasa hakkındaki düşünceleri gazetede yayımlanmıştır. Örneğin; 29 Temmuz 1982 tarihli sayısında "*Türk-İş Anayasa Raporu: Tasarı Türk Ulusuna Güvenmiyor*"[57]ve "*TGS Başkanı: Tasarıyı Ciddiye Almak Olanaksız*" başlıkları altında eleştirileri sunmuştur. "*Okurlardan Anayasa İçin…*" adlı yazı dizisi kapsamında günlük ortalama altı yedi kişinin anayasa hakkındaki görüşleri gazetede yer almıştır. Örnek

[52] **Hürriyet**, "… Ve Tartışma Başladı", 19.07.1982, s. 1 ve 11.

[53] Türker Alkan, **12 Eylül ve Demokrasi, Kaynak Yayınları**, İstanbul, 1986, s. 131.

[54] **Cumhuriyet**, "Anayasa Tasarısının Tam Metni Kıyaslamalı",19.07.1982, s. 7.

[55] **Cumhuriyet**, "Türk-İş Anayasa Raporu: Tasarı Türk Ulusuna Güvenmiyor", 29.07.1982, s. 1 ve 11.

[56] **Cumhuriyet**, "TGS Başkanı: Tasarıyı Ciddiye Almak Olanaksız", 29.07.1982, s. 1 ve 9.

[57] **Cumhuriyet**, "Türk-İş Anayasa Raporu: Tasarı Türk Ulusuna Güvenmiyor", 29.07.1982, s. 1 ve 11.

olarak, 4 Ağustos 1982 tarihli sayısında "*Okurlardan Anayasa İçin…"* başlığı altında Ferhan Ercan'ın "*Tek yanlı hazırlanmış sözleşmeyi anımsatıyor*", Ültekin İlmez 'in "*Bakış Açısı Temelden Hatalı*" gibi birçok vatandaşın tasarı hakkındaki düşüncelerine yer verilmiştir. [58] Yine gazetenin 5 Ağustos 1982'deki sayısında da halkın tasarı için ne düşündüğüne dikkat çekilmiştir: Mehmet Demir'in "*Bu taslağa benden 'Evet' oyu yok*", Remzi İnanç'ın "*Bu tasarı olarak kalmalı*", Önsel Öztok'un "*Basının görevini yapması engelleniyor*"[59] ifadelerinden anlaşılacağı üzere tasarıya dair olumlu bir bakış açısının bu yazı dizisinde yer almadığı tespit edilmiştir.

Danışma Meclisi, yoğun tartışmaların ardından 4 Ağustos 1982'de ele aldığı anayasa tasarısını 24 Eylül 1982 tarihinde 120 kabul, 7 ret ve 12 çekimser oyla kabul etmiştir.[60]. Bu gelişme sonucunda anayasa tasarısı MGK'ye sunulmuş ve Konsey tasarının üzerinde yapılacak değişiklikleri tamamlayarak metni kamuoyu ile paylaşmıştır. Kabul edilen anayasa tasarısı için referanduma gidilmesi yönünde karar alınmıştır. Bu süreçte yapılan eleştiriler karşında, MGK 5 Ağustos 1982 tarihinde ilan ettiği "*Milli Güvenlik Konseyi Kararları*" adlı 70 sayılı kanunu yürürlüğe koymuştur. Buna göre yeni Anayasa taslağı hakkında düşünce ve önerilerini açıklamak isteyen vatandaşlar, yasaklanmamış sendika federasyonları ve konfederasyonları, bilimsel amaçlı dernek ve özel statülü kuruluşlar, basın mensupları, kamu kurumu niteliğindeki meslek kurum ve kuruluşları, basın kuruluşları, Yüksek Öğretim Kurulu ve Üniversiteler, Sayıştay, Yüksek yargı organları gibi kurum ve kuruluşlar, doğrudan ya da akademik ve bilimsel nitelikteki toplantılar, seminer ve konferanslar düzenleyebilecekleri ancak bu kurum ve kuruluşların tüzel kişiliğine ait olmak kaydıyla sözlü veya yazılı olarak görüşlerini açıklayabilecekleri ifade edilmiştir. Lakin bu kanun devamında yer alan üçüncü maddesinde "*Halkın vereceği reyin nasıl olması gerekeceği hususunda etki yapacak herhangi bir telkinde bulunulmayacak."* ifade ise dikkat çekici olmuştur.[61] Bu ifade ile anayasa hakkında fikir beyan etme özgürlüğünü sınırlandırılırken olumsuz yönde yapılan eleştirilerinde önüne geçilmek istenmiştir. Dolayısıyla "hayır" kampanyalarını yasaklayarak "evet" oyunun teşviki yönünde adım atılmıştır.

---

[58] **Cumhuriyet**, "Okurlardan Anayasa İçin…", 04.08.1982, s. 2.

[59] **Cumhuriyet**, "Okurlardan Anayasa İçin…", 05.08.1982, s. 2.

[60] **Cumhuriyet, "**Anayasa Danışma Meclisinden Geçti", 24.09.1982, s. 1 ve 11; **Hürriyet**, "Anayasa Meclis'te Kabul Edildi", 24.09.1982, s. 1 ve 11; **Milliyet**, "Meclis Anayasa Tasarısını Kabul Etti", 24.09.1982, s. 1 ve 11

[61] **Resmî Gazete**, 05.08.1982 S:17773.

B-1982 Referandumunda Evet Kampanyasının Basın Üzerinden İncelenmesi

Anayasa Komisyonu tarafından hazırlanan yeni anayasa taslağı uzun tartışmalar sonucunda MGK'ye sunulmuştur. MGK taslağı onaylayarak "*Anayasanın Halkoyuna Sunulması Hakkında Kanun*" çıkarılmış ve 7 Kasım 1982'de referandum yapılmasına karar verilmiştir (M. 2).[62] Taslağın açıklanmasıyla beraber yeni anayasa eleştirilerin odak noktası haline gelmiştir.

Anayasa taslağına yönelik tepkileri aktaran Cumhuriyet gazetesi, 21 Ekim 1982'de yayımlanan sayısında, eleştirilerin yasaklanmasından önce, farklı siyasi ve sivil toplum kesimlerinden gelen itirazları şöyle sıralamıştır: Hukukçu Hüsamettin Cindoruk: "*Türk Milleti, gerçekleştirilen bir dayatmayla karşı karşıya*", Eski Senatör Muhsin Batur: "*Atatürk'ün ilke ve hedeflerine ters düşmektedir*", Eski Parlamenter Oğuz Aygün: "*Hayal kırıklığına uğradığını*", Eski Bakan ve Parlamenter Hasan Esat Işık: "*Danışma Meclisi'nin hazırladığı taslak Anayasa'nın, bir ferman niteliği taşıdığını*", Eski Bakan ve Parlamenter Deniz Baykal: "*Haksız bir düzenleme olduğunu*", Eski Parlamenter Sami Kumbasar: "*Bu Anayasa ile Türkiye'nin geriye gittiğini*", TÜSİAD Başkanı Ali Koçman: "*Kararın millet tarafından verileceğini*" belirtmiştir.[63] Yine Cumhuriyet gazetesinin bu tutumu karikatürlere de yansımıştır. Örneğin aşağıdaki karikatür de ağlayan bebek edilerek metaforu üzerinden anayasaya karşı yapılan eleştiriler ve görüşlerin dikkate alınmadığı belirtilmiştir. Öte yandan anayasa sert, soğuk ve disipline edici bir şekilde çizilmiş olup burada da tüm bu eleştirel karşısında kayıtsız bir tavrın ortaya konulduğu vurgulanmıştır. Bebek figürünün kullanılması ise şöyle yorumlanabilir; ağlayan bebeğe karşı kucaklayıcı ve şefkatli yaklaşım sergilenmesi bebeğin ağlamasına son verebilir. Bundan dolayı eleştirilere kulak vermenin durumu normalleştireceği mesajı okuyucuya iletilmiştir.

[62] **Resmî Gazete**, 25.09.1982 S:17823.

[63] **Cumhuriyet**, "Anayasaya Tepkiler", 21.10.1982, s. 1 ve 9.

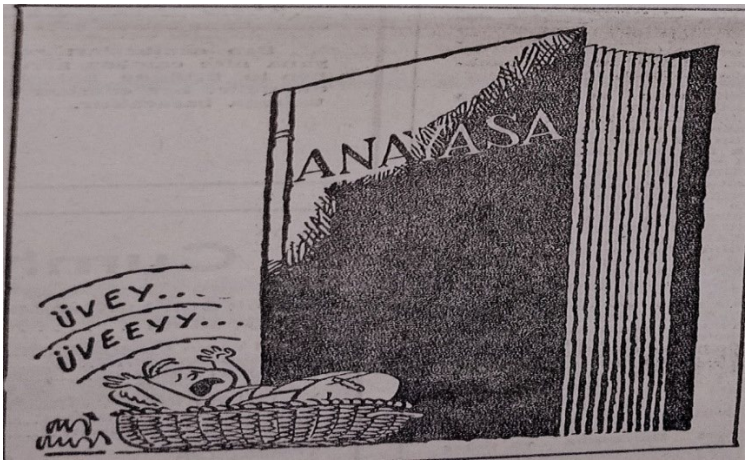

Karikatür 6: 21 Ekim 1982- Cumhuriyet

Anayasa tasarısının eleştirilmesi ve aleyhinde propaganda yapılmaması için 70 ve 71 sayılı kanun yürürlüğe konulmuştur.[64] Böylece anayasa 20 Ekim 1982'de Resmî Gazete de yayımlanmıştır.[65] Referanduma sürecine girilmesiyle birlikte eleştirilere izin verilmeyerek aleyhte konuşma yasaklanmıştır.[66]

Bu süreçte Kenan Evren, anayasa tanıtma kampanyası kapsamında yurt gezisine çıkmış ve radyo-televizyon aracılığıyla halka seslenmiştir. Bu konuşmalar ve açıklamalar, basında geniş yer bulmuştur. Ayrıca MGK, 7 Kasım 1982'de yapılacak referandumu hem iç hem de dış kamuoyuna duyurmak için çeşitli faaliyetler yürütmüştür. Bu faaliyetler arasında uluslararası basın merkezi kurulması, referandum sonuçlarının anlık olarak gazetelere aktarılması ve 20 kadar yabancı gazetecinin Türkiye'ye davet edilmesi yer almıştır.[67]

Ayrıca Kenan Evren'in anayasa ile ilgili bir yazısı Herald Tribune gazetesinde yayımlamıştır.[68] Anayasayı kamuoyuna tanıtma kampanyası

[64] **Resmî Gazete**, 21.10.1982 S:17845.

[65] **Resmî Gazete**, 20.10.1982 S:17844.

[66] **Milliyet**, "Evren'in Anayasa Tanıtma Konuşmaları Eleştirilemeyecek", 21.10.1982, s. 1 ve 8; **Cumhuriyet**, "MGK 71 Sayılı Kararı-Evren'in Anayasa Konuşmaları Eleştirilemeyecek", 22.10.1982, s. 1 ve 11; **Türkiye**, "Anayasanın Geçici Maddeleri Tenkit Edilemeyecek", 22.10.1982, s. 1 ve 6

[67] **Cumhuriyet**, "Anayasa'nın Tanıtılması İçin Hazırlıklar Yapılıyor ", 22.10.1982, s. 1 ve 11.

[68] **Tercüman**, "Evren: Anayasa'da Yer Almayan Tek Hürriyet, Hürriyetleri Yok Etme Hürriyetidir", 26.10.1982, s. 1 ve 11; **Hürriyet**, "Evren Herald Tribune Gazetesine Makale Yazdı", 26.10.1982, s. 1 ve 8

çerçevesinde broşür, cep kitabı ve afiş gibi materyaller bastırılarak dağıtılmıştır.[69] Bununla birlikte Kenan Evren ve Konsey üyeleri yurtiçi gezileri vasıtasıyla anayasayı tanıtmak için birtakım faaliyetlere girişmişlerdir. Bu amaçla ziyaret edilen şehirler şunlardır:

- Trabzon -25 Ekim 1982
- Erzurum-26 Ekim 1982
- Diyarbakır-27 Ekim 1982
- Kayseri-30 Ekim 1982
- Adana ve Antalya- 31 Ekim 1982
- İzmir-1 Kasım1982
- Kocaeli-2 Kasım1982
- Edirne-3 Kasım 1982
- İstanbul ve Eskişehir-4 Kasım 1982

Anayasayı halka tanıtma kampanyası kapsamında Kenan Evren ve MGK üyeleri 11 ilde kamuoyuna seslenmişlerdir. Yurtiçi gezilerinin ardından 5 Kasım 1982 akşamı Evren'in radyo ve televizyon aracılığıyla konuşma yapacağı belirtilmiştir. Bu konuşma ile kampanya programı sona ermiştir.[70]

Referandum sürecine ilişkin haberler 21 Ekim'den itibaren gazete manşetlerinde yer almaya başlamıştır. Anayasanın Resmî Gazete'de yayımlanmasıyla kampanya faaliyetlerine yönelik gazete manşetlerinin atılmaya başlandığı gözlemlenmektedir. Manşetler incelendiğinde anayasanın içeriği, kaç maddeden oluştuğu gibi ayrıntılara değinilerek artık kararın millette olduğu vurgusu yapılmıştır. Ayrıca 25 Ekim'de kampanya faaliyetleri için Kenan Evren ve Konsey üyelerinin yurtiçi gezisine çıkacağı bilgisi sunulmuştur. [71]

---

[69] **Tercüman**, "MGK, Anayasayı Tanıtıcı Broşür, Cep Kitabı ve Afiş Hazırlattı", 26.10.1982, s. 1 ve 11; **Hürriyet**, "Konsey, Anayasa Afişi Bastırdı", 26.10.1982, s. 1 ve 8; **Cumhuriyet**, "Anayasayı Tanıtıcı Yayınların Dağıtımına Başladı", 26.10.1982, s. 1 ve 11; **Türkiye**, "MGK Anayasa İçin Afiş ve Broşür Bastırdı", 27.10.1982, s. 1 ve 6.

[70] **Hürriyet**, "Evren Anayasayı Pazar akşamı TV'de Anlatacak", 21.10.1982, s. 1 ve 9; **Cumhuriyet**, "Evren, 9 Günde 11 İlde Konuşacak ", 22.10.1982, s. 1 ve 11.

[71] **Hürriyet**, "Şimdi Söz Vatandaşın", 21.10.1982, s. 1 ve 9; **Türkiye**, "Anayasa Millet Önünde…",21.10.1982, s. 1 ve 6; **Türkiye**, "Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Tam Metni",

Türkiye gazetesinde yayımlanan karikatür "evet" kampanyasını teşvik etmesi açısından dikkat çekicidir. Karikatür halkın "evet" oyu yönündeki tutumunu ön plana çıkarırken "*solcusu, sosyalisti, ilericisi, devrimcisi*" gibi karşıt unsurları yani "hayır" oyu veren grupları da tasvir etmektedir. Bu sayede "evet" oyunu destekleyici ve kamuoyunu yönlendirici bir mesaj karikatürize edilerek verilmeye çalışılmıştır.

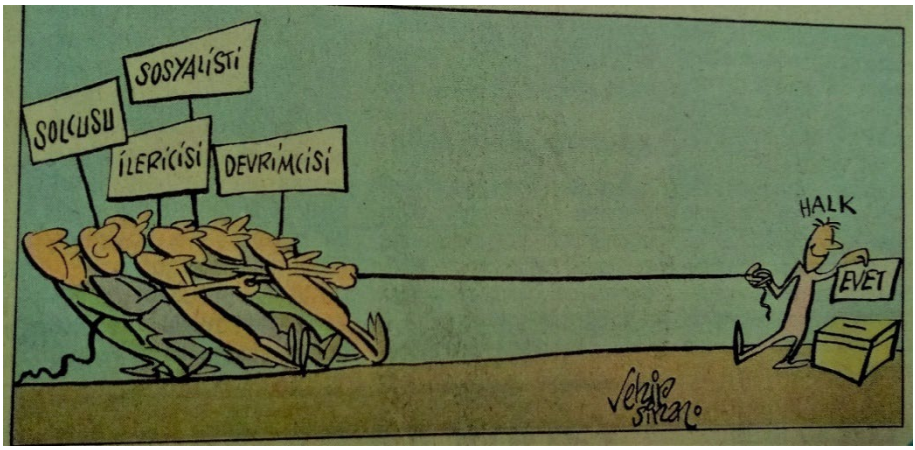

Karikatür 7: 21 Ekim 1982- Türkiye

Kenan Evren'in anayasa taslağını tanıtmak üzere yurt içinde yaptığı gezilerin, gazetelerde benzer başlıklarla duyurulmuştur. Bu dönemdeki gazeteler incelendiğinde aleyhte konuşmanın yasak olması, gazete haberlerinde Evren'in konuşmalarını ön plana çıkarmış ve bu da "evet" kampanyasının medya tarafından desteklendiği izlemini oluşturmuştur. Bunun nedeni baskı ortamından dolayı tek taraflı bir iletişim kanalının oluşturulması ve kitle iletişim aracılığıyla "evet" oyu üzerinde yönlendirici bir tutumun zorunlu hale getirilmesi olduğu söylenebilir.

Hürriyet gazetesi, anayasa taslağını manşetlerle desteklemiştir. Evren'in yurt gezilerinde yaptığı açıklamaları, gazetenin manşetlerinde şu şekilde yer aldığı görülmüştür: "*Evren: Anayasaya Kefil Oluyorum*"[72] , "*Evren: Millet 10 Yıl Rahat Etsin Diye Liderlere Yasak Koyduk*"[73], "*Notlar: Evren'in Rizelilere Sürprizi*"[74] (Rize'ye program dışı bir ziyaret

21.10.1982, s. 3; **Milliyet**, "1982 Anayasası", 21.10.1982, Ek sayı; **Tercüman**, "Şimdi Söz Milletin", 21.10.1982, s. 1 ve 13; **Cumhuriyet**, "Anayasa Ne Getiriyor?", 21.10.1982, s. 1 ve 9.

[72] **Hürriyet**, "Evren: Anayasa Kefil Oluyorum", 25.10.1982, s. 1 ve 8.

[73] **Hürriyet**, "Evren: Millet 10 Yıl Rahat Etsin Diye Liderlere Yasak Koyduk", 26.10.1982, s. 1 ve 9

[74] **Hürriyet**, "Notlar: Evren'in Rizelilere Sürprizi", 26.10.1982, s. 1 ve 9.

gerçekleştirdiği belirtilmiştir), "*Herşeyi Kapkara Görenler Var*"[75], "*Evren: Diktatörlük: Heveslisi Değiliz*"[76], "*Yönetim Yüzde 80 Evet Bekliyor*"[77] (Anayasa taslağının büyük bir çoğunlukla kabul edileceği ifade edilmiştir) , "*Evren, Bugün Kayseri'de Konuşacak*"[78], "*Kuyruklu Yalan Uyduranlar Var*"[79] , "*Bu Anayasa Varsa, Biz Varız*"[80], "*Tehtitlere Aldırmıyoruz*"[81] , "*Ordu, Kışlaya Dönme Hazırlığını Tamamladı*"[82] , "*Burası Kızıl Meydan Olacaktı*"[83], "*Evren'in Anayasa Maratonu Bitti*."[84] (Yurt gezisini tamamladığı ve radyo-televizyonda halka hitap ettiği belirtilmiştir). Yine Hürriyet gazetesi, "*Karanlık Günlere Dönmemek Sizin Elinizde…*"[85] başlığı ile verdiği haberde, Evren'in halkı beyaz oy vermeye çağırdığını aktarmıştır. Ayrıca, "*Mutlu Yarınlar İçin*"[86] başlıklı bir başyazı yayımlayarak, tarihi bir kararın arifesinde olunduğunu ve memleket davası için oy verilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Gazete, aynı zamanda, "*Nasıl Oy Kullanacağız*"[87] başlıklı bir yazı ile seçmenlere oylama sürecini resimli olarak anlatmıştır.

Cumhuriyet gazetesi ise Evren'in yurtiçi kampanyalarında yaptığı konuşmaları şu manşetleri kullanarak vermiştir. "*Evren: Anayasaya Kefilim*"[88], "*Evren: 10 Yıllık Siyaset Yasağını Millet Rahat Etsin Diye Koyduk.*"[89] Ayrıca Kenan Evren'in gezi programında olmamasına Trabzon'dan Rize'ye geçerek halka hitap ettiği belirtilmiştir. Erzurum'da yaptığı konuşmasında Evren'in anayasaya karşı çıkanların gözlerine kara gözlük takarak her şeyi kara gördüğü ifadesi manşete taşınmıştır.[90] "*Evren:*

[75] **Hürriyet**, "Herşeyi Kapkara Görenler Var", 27.10.1982, s. 1 ve 9.

[76] **Hürriyet**, "Evren: Diktatörlük: Heveslisi Değiliz", 28.10.1982, s. 1 ve 9.

[77] **Hürriyet**, "Yönetim Yüzde 80 Evet Bekliyor", 29.10.1982, s. 1 ve 9.

[78] **Hürriyet**, "Evren, Bugün Kayseri'de Konuşacak", 30.10.1982.

[79] **Hürriyet**, "Kuyruklu Yalan Uyduranlar Var", 01.11.1982, s. 1 ve 8.

[80] **Hürriyet**, "Bu Anayasa Varsa, Biz Varız", 02.11.1982, s. 1 ve 10.

[81] **Hürriyet**, "Tehtitlere Aldırmıyoruz", 03.11.1982, s. 1 ve 9.

[82] **Hürriyet**, "Ordu, Kışlaya Dönme Hazırlığını Tamamladı", 04.11.1982, s. 1 ve 11.

[83] **Hürriyet**, "Burası Kızıl Meydan Olacaktı", 05.11.1982, s. 1 ve 11.

[84] **Hürriyet**, "Evren'in Anayasa Maratonu Bitti", 05.11.1982, s. 1 ve 11.

[85] **Hürriyet**, "Karanlık Günlere Dönmemek Sizin Elinizde…", 06.11.1982, s. 1 ve 11.

[86] **Hürriyet**, "Mutlu Yarınlar İçin", 06.11.1982.

[87] **Hürriyet**, "Nasıl Oy Kullanacağız", 06.11.1982, s. 1 ve 9.

[88] **Cumhuriyet**, "Evren: Anayasaya Kefilim", 25.10.1982, s. 1 ve 9.

[89] **Cumhuriyet**, "Evren: 10 Yıllık Siyaset Yasağını Millet Rahat Etsin Diye Koyduk", 26.10.1982, s. 1 ve 9.

[90] **Cumhuriyet**, "Evren: Anayasaya Karşı Çıkanlar Gözlerine Kara Gözlük Takanlardır", 27.10.1982, s. 1 ve 11.

Diktatörlük Heveslisi Değiliz"[91], Cumhuriyet'in 59. yılı kutlamaları dolayısıyla yaptığı açıklamasında anayasa ile ilgili "*Evren: Oylarınızı Vicdanınızın Sesine Göre Kullanın*"[92] ifadesi kullanmıştır. "*Evren: 10 Yıl Kalın, Telkinlerine Kapılmadık*"[93], "*Milletin Gücüyle Anayasa'yı Tasvipten Geçireceğiz*"[94], "*Evren: Grev Haktır, Lokavt Hak Değildir"*[95], *"Ölüm Tehdidi Alıyoruz"*[96], *"Gövde Gösterisi Yapmak İstemedik."*[97] Anayasa tanıtım faaliyetleri bu manşetlerle kamuoyuna duyurulmuştur. Yine referandum öncesi oy kullanmanın önemine değinilerek "*Oylar Nasıl Kullanılacak*"[98] başlığı ile oy kullanımı konusunda bilgi verilmiştir. Evren'in radyo ve televizyonda yaptığı açıklaması ise "*Vatandaş, Memleketin Kaderini Tayin Edecek*"[99] şeklinde verilmiştir.

Kenan Evren ve MGK üyelerinin "evet" kampanyasının yanı sıra Başbakan Bülent Ulusu'nun 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı dolayısıyla yayımladığı mesajında "*parlamenter demokratik düzenin çerçevesinin anayasa ile çizildiğini*" ifade ederek anayasaya "evet" oyunun ehemmiyetini vurgulamıştır.[100]

İncelenen gazetelerde kampanya faaliyetlerinde Kenan Evren'in askeri darbenin lideri konumunda olduğunu ve otoriter bir yaklaşım sergilediğini belirtmek mümkündür. Atılan manşetler ve söylem analizi yapıldığında propaganda tekniklerinden bazıları sıklıkla kullanılmıştır. Seçmenlerin ikna edilmesinde korkuya başvurma stratejisinin kullanılması yaygındır. Seçimi kazanamama ihtimalinde bazı hak ve hürriyetlerin kaybedileceği, ekonomik açıdan büyük zararlara uğranılacağı, ülkede birlik ve beraberliğin bozularak mevcut durumun daha da kötüye gideceğine dair kamuoyuna verilen mesajlar ikna ve yönlendirmede etkili olmaktadır.[101] Kampanya sürecinde

---

[91] **Cumhuriyet**, "Evren: Diktatörlük Heveslisi Değiliz", 28.10.1982, s. 1 ve 9.

[92] **Cumhuriyet**, "Evren: Oylarınızı Vicdanınızın Sesine Göre Kullanın", 30.10.1982, s. 1 ve 11.

[93] **Cumhuriyet**, "Evren: 10 Yıl Kalın, Telkinlerine Kapılmadık", 31.10.1982.

[94] **Cumhuriyet**, "Milletin Gücüyle Anayasa'yı Tasvipten Geçireceğiz", 31.10.1982, s. 1 ve 11.

[95] **Cumhuriyet**, "Evren: Grev Haktır, Lokavt Hak Değildir", 01.11.1982, s. 1 ve 11.

[96] **Cumhuriyet**, "Ölüm Tehdidi Alıyoruz", 03.11.1982, s. 1 ve 11.

[97] **Cumhuriyet**, "Gövde Gösterisi Yapmak İstemedik", 05.11.1982, s. 1 ve 11.

[98] **Cumhuriyet**, "Oylar nasıl Kullanılacak", 04.11.1982, s. 1 ve 11.

[99] **Cumhuriyet**, "Vatandaş, Memleketin Kaderini Tayin Edecek", 06.11.1982, s. 1 ve 11.

[100] **Hürriyet**, "Ulusu: Demokrasinin Çerçevesini Anayasa Çizer", 29.10.1982, s. 1 ve 11; **Milliyet**, "Ulusu: Halk Demokrasiden Başkasını Kabul Etmez", 29.10.1982, s. 1 ve 7.

[101] Ahmet Kalender, **Seçmenler ve İkna Stratejileri**, Çizgi Kitabevi, Konya, 2005, s.127-128.

karanlık günlere geri dönmemek gibi birçok ifade ile korkuya başvurma[102] propaganda tekniğinin uygulandığını belirtmek mümkündür.

Referandum sürecinde, eleştirilere müsaade edilmemiş, "hayır" kampanyası yürütenler ise gözaltına alınmıştır.[103] Nihayetinde referandum kampanyaları tek taraflı bir bakış açısıyla "evet" oyu üzerinde yoğunlaşmış diğer taraftan karşıt eylemler yasaklanmıştır. Diğer taraftan Genelkurmay Başkanlığı ise referandumdan önce, yurt içinde ve dışında bazı çevrelerin yayın yoluyla yıkıcı ve bölücü kampanyalara karşı hazır olunması gerektiğini bildirmiştir.[104] Gazetelerde konu ile ilgili sadece haber başlıklarına yer verildiği, yorum yapılmaktan kaçınıldığı tespit edilmiştir. Nitekim konu hakkında yorumda bulunanlar ise anayasa taslağının olumlu yönlerine değinerek ülke için hayırlı olmasını dilemekle yetinmişlerdir.[105]

Referandum da yeni anayasaya "evet" oyu verenler beyaz pusula, "hayır" oyu verenler ise mavi pusula kullanmıştır. Oy pusulalarının içine konulduğu zarf ise sarı renktedir. Uğur Mumcu "*Gözlem*" adlı yazı köşesinde bu konuya değinerek seçmenin kullandığı oyun dışarıdan belli olacak şekilde kabul edilmesinin sakıncasını ifade etmiştir.[106] Nitekim mavi renk koyu olduğu için sarı zarfta belli olması kaçınılmazdır. Bu durum "hayır" oyu vermeyi düşünenleri deşifre olacağı korkusuyla "evet" oyuna yönlendirdiği ihtimalini ortaya çıkarabilir.

Mavi renk "hayır" kampanyasının sembolü olarak kabul edilmiş ve özellikle Cumhuriyet gazetesi karikatüristlerinden İsmail Gülgeç ve Behiç Ak'ın mavi konulu karikatürleri dikkat çekici olmuştur. Karikatürlerde de mavi algısının farklı şekillerde, benzer manalar taşıdığı gözlemlenmiştir.

---

[102] Ahmet Ayhan, **Propaganda Nedir?**, Literatürk Academia, İstanbul, 2007, s. 54.

[103] **Cumhuriyet**, "Anayasa'ya Karşı Kampanya Başlatan 50 Kişi Yakalandı", 28.10.1982, s. 1 ve 9; **Hürriyet**, "50 "Hayırcı"cı Gözaltında", 28.10.1982, s. 1 ve 9; **Milliyet**, "Anayasaya hayır kampanyası açan 50 Kişi Yakalandı", 28.10.1982, s. 1 ve 7; **Tercüman**, "Anayasa'ya Karşı Kampanya Açan 50 Militan Yakalandı", 28.10.1982, s. 1 ve 10.

[104] **Cumhuriyet**, "Referandum Öncesi Yıkıcı ve Bölücü Kampanya Başlayabilir", 29.10.1982, s. 1 ve 11.

[105] Vecihi Ünal, "Ölçü: Hayırlı Olsun", **Türkiye**, 25.10.1982, s. 1 ve 6; Ali Fuat Yalvaç, "Hakikatler: Anayasa ve Referandum", Türkiye, 25.10.1982, s. 2 ve 6; Yalçın Özer, "Anayasa'yı Tanıtma", **Türkiye**, 28.10.1982, s. 1 ve 6; M. Sedat Işık, "Gördüklerim: Niçin Evet", **Türkiye**, 05.11.1982, s. 2; Oktay Ekşi, "Günün Yazısı: Tarihin Huzurunda", **Hürriyet**, 06.11.1982, s. 3; Hasan Pulur, "Olaylar ve İnsanlar: Haydi Sandık Başına", **Hürriyet**, 06.11.1982, s. 5.

[106] Uğur Mumcu, "Gizli Oy İlkesi", **Cumhuriyet**, 18, 10. 1982, s. 1 ve 9.

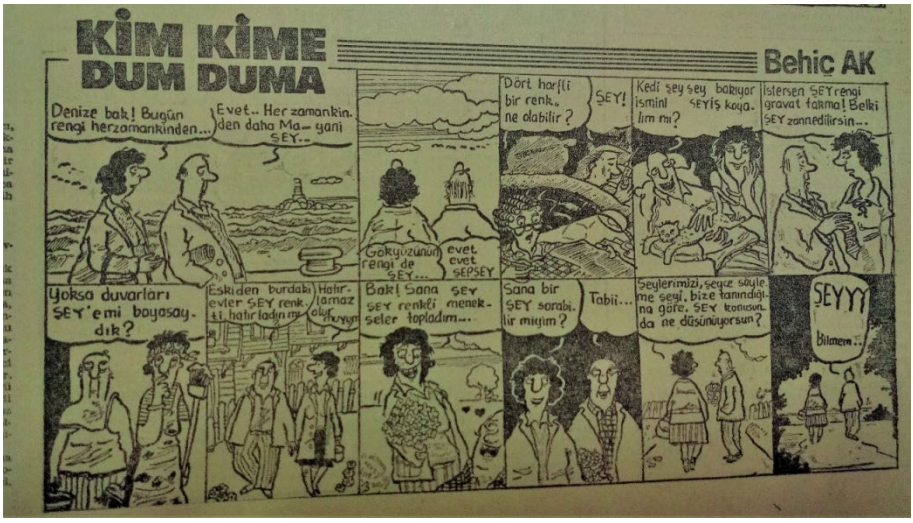

Karikatür 8: 7 Ekim 1982- Cumhuriyet

Behiç Ak bu karikatüründe on bir ayrı karede farklı bir durumu, aynı bakış açısıyla karikatürize etmiştir. Mavi rengi söylemenin cesaret gerektirdiği ve toplumsal hayatta sıradan bir konuşmada dahi bu rengi telaffuz etmenin müteredditliğini göstermektedir.

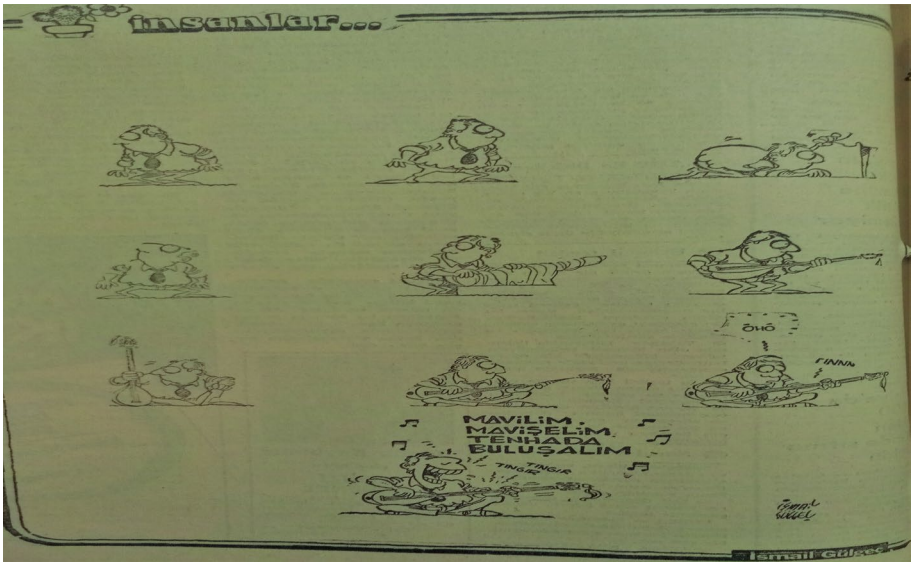

Karikatür 10: 17 Ekim 1982- Cumhuriyet

İsmail Gülgeç'e ait olan yukarıdaki bu karikatürde ise mesaj "Mavilim Mavişelim" türküsü üzerinden kurgulanmıştır. Karikatürde bir adamın on

farklı hali verilmiş ve beden diline dikkat çekilerek gizlice bir şey yapma gayretinde olduğu görülmüştür. Her bir karede adamın dikkatlice ve korkuyla etrafında kimsenin olup olmadığı kontrol etmesi, kendini güvende hissedince de özgürce türküsünü söyleyebilme mutluluğu çizilmiştir. Mesajda türküye atıfta bulunarak mevcut durumun eleştirisi yapılmıştır.

Nitekim mavi renk Kenan Evren'in konuşmalarına da konu olmuş "*Bakın edepsizleri görüyor musunuz? Atatürk'ü buna alet etmek istiyorlar. Atatürk'ün gözleri mavidir ve mavi gözlerle bakmaktadır. Ama elinden gelse onları parçalar… Gök mavi ama bir işe yaramıyor, eğer bulut gelirse yağmur yağıyor bereket geliyor."* ifadesi ile sert ve otoriter bir üslupla eleştirilmiştir. Anayasa için "hayır" kampanyasını destekleyenlerin mavi renkle ilgili bir çağrışım yaparak dolaylı yoldan "hayır" kampanyası yaptıklarına dikkat çekmiştir.[107]

Anayasayı halka tanıtma kampanyası 5 Kasım 1982'de Evren'in radyo ve televizyon da yaptığı konuşması ile sona ermiştir. Referandum için geri sayım başlamıştır.[108]

Askeri darbe ile başlayan anayasa süreci 7 Kasım 1982'de yapılan referandumla nihai halini almıştır. Resmî sonuçlar açıklanmadan 8 Kasım 1982'de yeni bir dönemin başladığı ve anayasanın kabulü ile Kenan Evren'in Cumhurbaşkanı seçildiğine dair haberler manşetlere yansımıştır. Ayrıca bütün yurtta referandumun sorunsuz geçtiği, katılım oranının yüksek olduğu belirtilmiştir. Referandumla ilgili fotoğraflar ise tam sayfa haber olarak yayımlanmıştır.[109] Resmî sonuçlar 9 Kasım 1982'de açıklanmış ve gazete manşetleri ile referanduma dair kamuoyuna ayrıntılı bilgiler

---

[107] Hayri Birler, "Notlar: Atatürk'ün Gözleri De Mavi Ama, Elinden Gelse Onları Parçalar", **Milliyet**, 02.11.1982, s. 9.

[108] **Cumhuriyet**, "Yarın Sandık Başına Gidiyoruz", 06.11.1982, s. 1 ve 12; **Tercüman**, "Yarın Sandık Başına Gidiyoruz", 06.11.1982, s. 1 ve 10; **Hürriyet**, "Nasıl Oy Kullanacağız", 06.11.1982, s. 1 ve 9; **Tercüman**, "Nasıl Oy Kullanacağız", 06.11.1982, s. 1 ve 10; **Türkiye**, "Milletçe Sandık Başına", 06.11.1982, s. 1 ve 6; **Cumhuriyet**, "Demokrasi İçin Görev Günü", 07.11.1982, s. 1 ve 9; **Tercüman**, "Demokrasi İçin Sandık Başına", 07.11.1982, s. 1 ve 12; **Milliyet**, "Sandık Başına", 07.11.1982, s. 1 ve 8; **Hürriyet**, "Evet, Söz Milletin", 07.11.1982, s. 1 ve 9.

[109] **Cumhuriyet**, "Türkiye'miz İçin Yeni Dönem", 08.11.1982, s. 1 ve 11; **Cumhuriyet**, "Anayasa İçin Halkoylamasında Görüntüler ", 08.11.1982, s. 11; **Tercüman**, "Yeni Bir Dönem Başlıyor", 08.11.1982, s. 1 ve 10; **Tercüman**, "Vatandaş Sandık Başına Koştu", 08.11.1982, s. 1 ve 10; **Hürriyet**, "Millet 'Kabul' Dedi", 08.11.1982, s. 1 ve 9; **Hürriyet**, "Hayırlı Olsun", 08.11.1982, s. 1 ve 9; **Hürriyet**, "Sandık Başlarında Olgun Heyecan ", 08.11.1982; **Türkiye**, "Türk Milletine Hayırlı Olsun", 08.11.1982, s. 1 ve 6; **Milliyet**, "Anayasa Kabul Edildi", 08.11.1982; **Milliyet**, "Kenan Evren Cumhurbaşkanı", 08.11.1982, s. 1 ve 6.

sunulmuştur.[110] Referandum dış basından da yankı bulmuş ve yayımladıkları başlıklarda demokrasiye dönüş vurgusu yapılmıştır.[111] Ayrıca referandumun sonuçlarının Türkiye'nin dış siyaseti üzerine etkili olduğu belirtilmiştir.[112]

Köşe yazarlarının yazıları incelendiğinde ise sonucun olumlu neticelere yol açacağına dair düşünceler öne çıkmaktadır. Yeni anayasa ile yeni döneme girildiğini[113], birlik ve beraberliğin yeniden teminin önemini[114] ve anayasa tartışmalarının artık geride bırakıldığı[115] üzerine yazılar yazılmıştır. Ayrıca 1961 Referandumu ile 1982 Referandumu arasındaki oy farkına dikkat çekilse de[116] bu yeni süreçle birlikte kampanyanın sona erdiği "beyaz oy" ve "mavi oy" un geride kaldığı ifade edilerek toplumsal kaynaşmanın önemi vurgulanmıştır.[117]

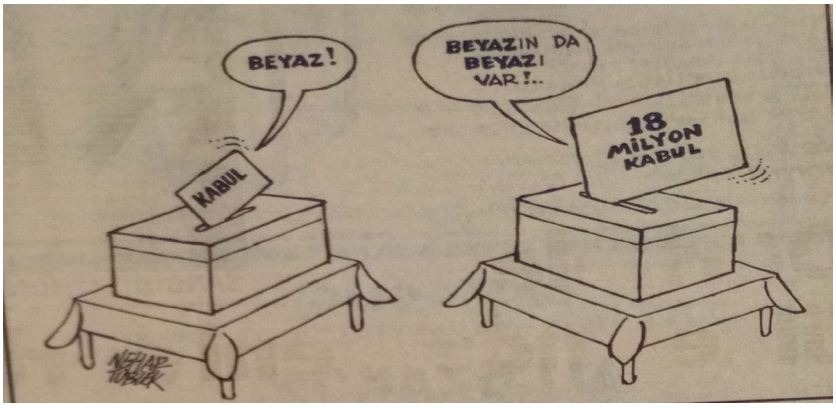

Karikatür 11: 10 Kasım 1982- Hürriyet

[110] **Cumhuriyet**, "Kabul Yüzde 91", 09.11.1982, s. 1 ve 11; **Cumhuriyet**, "67 İlde Kabul ve Red Oyları", 09.11.1982; **Tercüman**, "Önce Devlet: %91",09.11.1982, s. 1 ve 10; **Tercüman**, "Anayasa Oylaması Sonuçları",09.11.1982, s. 1 ve 10; **Tercüman**, "Güven Ortamı İçinde Bir Oylama Oldu",09.11.1982, s. 1 ve 9; **Hürriyet**, "Evren'in Yüzü Gülüyor", 09.11.1982, s. 1 ve 9; **Hürriyet**, "İl İl Sonuçlar", 09.11.1982, s. 1 ve 9; **Hürriyet**, "1961 Anayasası yüzde 61.7 "Evet" Yüzde 38.3 "Hayır"la Geçmişti", 09.11.1982, s. 1 ve 9; **Milliyet**, "Türk Halkı Anayasa ile Bütünleşti", 09.11.1982, s. 1 ve 7; **Türkiye**, "Milli İrade Tecelli Etti", 09.11.1982; **Türkiye**, "İllere Göre 'Evet' ve 'Red' Oyları ", 09.11.1982.

[111] **Hürriyet**, "Dünya Referandumu Böyle Yorumladı", 09.11.1982, s. 1 ve 11; **Milliyet**, "Dış Basında", 09.11.1982, s. 1 ve 7; **Tercüman**, "Alman Basını: Türk Halkı Yürekten 'Evet' Dedi",09.11.1982, s. 1 ve 10.

[112] Fahir Armaoğlu, "Referandum ve Avrupa", **Tercüman**, 09.11.1982, s. 4.

[113] Yalçın Özer, "Bugün Yeni Bir Dönem Başlıyor", **Türkiye**, 09.11.1982, s. 1 ve 6; Ertuğrul Soysal, "Referandumun Düşündürdükleri", **Tercüman**, 09.11.1982, s. 5.

[114] Uğur Mumcu, "Gözlem: Yeni Dönem" **Cumhuriyet**, 09.11.1982, s. 1 ve 11.

[115] Oktay Ekşi, "Günün Yazısı: Yepyeni Bir Başlangıç", **Hürriyet**, 09.11.1982, s. 3.

[116] **Tercüman**, "1961 Anayasasına yüzde 62 'Evet' Oyu Verilmişti",09.11.1982, s. 1 ve 10.

[117] Hasan Pulur, "Mavi Oylar Anayasa'nın Nazar Boncuğudur", **Hürriyet**, 10.11.1982, s. 5.

Çıkan sonuçlarda en dikkat çekici nokta ise "hayır" oy oranının çok düşük çıkmasıdır.[118] *Bu sonucun ortaya çıkmasında gerek "hayır" kampanyasının yasaklanması gerekse baskı ortamı oluşturularak halkın özgür iradesinin ortaya konulamaması gibi etkenler bu referandumun plebisite evrildiği şeklinde yorumlanmıştır.*[119]

1982 referandumunda "evet" oyu için yapılan propaganda ve baskının, askeri rejim tarafından kurulan baskı mekanizmaları ve medyanın desteğiyle etkili bir şekilde yürütüldüğü ortaya çıkmaktadır. Propaganda ve baskının etkileri, referandum sonuçlarına da yansımış, yeni anayasaya %91,4 "evet" oyu verilmiştir. Bu sonucun ortaya çıkmasında da referandum dönemindeki "evet" kampanyasının toplum üzerindeki etkili olduğu söylenebilir. Kampanyanın baskıcı niteliği, toplumda bir korku ve tedirginliğe neden olarak darbe öncesi döneme yeniden dönülür mü sorusu ile karşı karşıya bırakmış ve insanların oylarını özgürce kullanmaları engellenmeye çalışılmıştır. Propaganda ve baskı yöntemlerinin kullanımı, demokratik süreci olumsuz etkilemiştir. Bunun sonuçları ise Türkiye'de uzun yıllar boyunca devam etmiştir. Ayrıca, referandumda çıkan sonuçların, toplumun gerçek iradesini yansıtmadığı iddia edilegelmiştir.

1982 Anayasası günümüze kadar birçok değişikliğe uğramıştır. Anayasanın sert niteliği hem hazırlandığı dönemde hem de sonrasında eleştirilere maruz kalmış, yeni anayasa yapımı ve değişiklikleri gibi konular güncelliğini korumaya devam etmiştir.

---

[118] **Cumhuriyet**, "Olayların Ardındaki Gerçek: 7 Kasımdan Sonra", 09.11.1982, s. 1 ve 11.

[119] Murat Soysal, "7 Kasım 1982 Tarihli Anayasa Halkoylaması Üzerine Bir Değerlendirme: Plebisit Mi, Referandum Mu?", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C XXII, S 45, 2022-Güz, s. 996.

SONUÇ

Toplumun sosyo-psikolojik, ekonomik ve kültürel özellikleri ikna ve yönlendirme unsurlarını belirleyen ve etkileyen faktörler arasında yer alırken siyasal katılıma ilişkin tutumun iç dinamiklerinde de yer almaktadır. Bunun yanında baskı ve yasaklamalarla fikir özgürlüklerine ket vurulması belirli bir ideolojinin hedef kitleye başka bir seçenek sunulmadan kabul edilmesi yolunda propaganda yapılması, anti-demokratik bir tutumun göstergesidir. Dünya tarihine bakıldığında otoriter ve totaliter sistemlerin kendi lehleri doğrultusunda demokrasi söylemi ile varlıklarını meşrulaştırma faaliyetlerini de görmek mümkündür.

1961 ve 1982 anayasaları askeri darbe sonucunda oluşturulmuş ve referandum yoluyla kabul edilmiştir. Lakin her iki dönemde kendi içinde farklı dinamikleri barındırmıştır. 1961 Anayasası'nın hazırlık aşaması ve referandum sürecinde daha özgürlükçü ve tartışmalarda daha serbest bir tutum kısmi olarak yaşanmıştır. Lakin 1982 Anayasası sürecinde daha baskıcı, tek yanlı bir tutum benimsenmiş ve bu durum kitle iletişim araçlarını da etkilemiştir. Bu durum çekimser ve tek taraflı bir siyasal iletişim oluşmasına zemin hazırlamak için kullanılmıştır. Nitekim Milli Güvenlik Konseyinin çıkardığı kanunlarla baskı ortamını hukuksal bir zemine oturtmuş ve bu süreçte birçok gazete ve dergi kapatılmıştır. Öte yandan referanduma gidilen süreçte kitle iletişim araçları siyasal iletişim noktasında yararlanılan kaynakların başında yer almıştır. Kenan Evren seçim kampanyalarında propaganda ve ikna stratejilerini etkin bir şekilde kullanmıştır. Medya aracılığıyla yeni anayasanın kabul edilmesi durumunda ülkede istikrarın sağlanacağı, karanlık günlerin geride kalacağı yönündeki mesajları sıklıkla vurgulamıştır. Darbe sonrası askeri yönetimin baskısı, kitle iletişim araçlarına uygulanan sansür ve yasaklama medyanın tarafsızlık ilkesini ikinci plana atmıştır. Kenan Evren'in seçim kampanyalarındaki otoriter yaklaşımı, muhaliflere karşı sert üslubu, "öteki" kavramı gibi dışlayıcı bir dil kullanımı toplumsal bölünme ve kutuplaşmaları daha keskin bir hale getirmiştir.

İki darbe arası yaşanan süreçte ülke içinde meydana gelen siyasi çatışma, sağ-sol faaliyetleri, bölücülük, ekonomik krizler, anarşi gibi birçok konu toplumda derin yaralar açmıştır. Seçim sürecinde anayasanın kabul edilmemesi halinde ülkenin yeniden bu kavramlarla karşı karşıya geleceği belirtilerek korku diyalektiği meşrulaştırıcı bir şekilde kullanılmıştır. Ayrıca anayasanın reddedilmesi halinde nasıl bir yol izleneceği doğrultusundaki belirsizlik, seçmende askeri yönetimin devam etmesi ihtimalini ortaya

çıkarmıştır. Bu da oylama da “evet” oyunu yönlendirici bir başka baskı unsuru olmuştur.

Sonuç olarak kitle iletişim araçları siyasal iletişimde toplumu yönlendirme ve ikna çabasında önemli bir yere sahiptir. Seçim sürecinde demokrasinin işlerliği, kamuoyu oluşumu, propaganda ve ikna sürecinde eleştirel ortamın varlığı farklı fikirlerin oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Böyle bir ortamda yapılan seçimler, demokratik seçimin gerektirdiği unsurları içerisinde barındırmaktadır. Tam tersi durum söz konusu olduğunda ise tek taraflı bir bakış açısının baskı ve yasaklarla desteklenerek kamuoyuna sunulduğu görülmektedir. Kitle iletişim araçlarının bu noktada tarafsızlık ilkesi korumakta zorlandığı bundan dolayı da mevcut düzenden etkilendiği ve iktidarda olan tarafa yönelik faaliyetlerde bulunduğu tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

Resmi Yayınlar

Resmî Gazete, 05.08.1982 S:17773.

Resmî Gazete, 11.07.1981 S:17397.

Resmî Gazete, 20.10.1982 S:17844.

Resmî Gazete, 21.10.1982 S:17845.

Resmî Gazete, 25.09.1982 S:17823.

Resmî Gazete, 21.11.1981 S:17521.

Resmî Gazete, 30.06.1981 S:17386 (mükerrer).

Kitaplar, Makaleler ve Tezler

Alkan, Türker, **12 Eylül ve Demokrasi, Kaynak Yayınları**, İstanbul, 1986.

Anayasa, Görüşler ve Taslak, (Haz: Yaşar Gürbüz), Ekin Yayınları, İstanbul, 1982.

Atar, Yavuz, **Türk Anayasa Hukuku**, Mimoza Yayınları, Konya, 2009.

Ateş, Davut, **Demokratik Siyaset**, Dora Yayıncılık, Bursa, 2015.

Ayhan, Ahmet, **Propaganda Nedir?**, Literatürk Academia, İstanbul, 2007

Aziz, Aysel, **Siyasal İletişim**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2011.

Barut, Basri – ALTUNDAĞ, C. Sinan, "Globalleşen Dünyada Bir Siyasal İkna Unsuru Olarak Vaatler", **Selçuk İletişim**, C IV, S 1, 2005, ss. 80-90.

Bektaş, Arsev, **Kamuoyu, İletişim ve Demokrasi**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2000.

Bozkurt, Mustafa B., **Milli İrade**, Mavi Gök Yayınları, İstanbul, 2022.

Dündar, Lale, "12 Eylül 1980 Darbesinin Basına Etkileri", **Tarihin Peşinde (Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi)**, S 12, 2016, ss. 134-136.

Fendoğlu, Hasan Tahsin, **Anayasa Hukuku**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2018.

Göksu, Oğuz, "Algı Yönetimi: Geleneksel Medya, Siyasal İletişim ve Dijital Medya Üçgeni Üzerine", **Algı Yönetimi Siyasal ve Dijital İletişim, Sosyal Medya ve Kitle İletişimi**, (Ed: Oğuz Göksu), Literatürk Academia, Konya, 2021.

Göztepe, Ece – Çelebi, Aykut, **Demokratik Anayasa**, Metis Yayınları, İstanbul, 2012.

Gözübüyük, A. Şeref, **Anayasa Hukuku**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2006,

İnceoğlu, Yasemin, **Medya ve Toplum**, Der Yayınları, İstanbul, 1998.

Kaboğlu, İbrahim Özden, **Anayasa Hukuku Dersleri**, Legal Kitabevi, İstanbul, 2011.

Kalender, Ahmet, **Seçmenler ve İkna Stratejileri**, Çizgi Kitabevi, Konya, 2005.

Odyakmaz, Zehra - Kaynak, Ümit - ERCAN, İsmail, **Anayasa Hukuku İdare Hukuku,** İkinci Sayfa Yayınları, İstanbul, 2006.

Özbudun, Ergun, **Anayasa Hukuku**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2011.

Özkan, Abdullah, **Siyasal İletişim**, Nesil Yayınları, İstanbul, 2004.

Soysal, Murat, "7 Kasım 1982 Tarihli Anayasa Halkoylaması Üzerine Bir Değerlendirme: Plebisit Mi, Referandum Mu?", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C XXII, S 45, 2022-Güz, ss. 977-1005.

Tanör, Bülent - Yüzbaşıoğlu, Necmi, **1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku**, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2005.

Tanör, Bülent, **İki Anayasa**, On iki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2012.

Tunç, Hasan - Bilir, Faruk - Yavuz, Bülent, **Türk Anayasa Hukuku,** Berikan Yayınevi, Ankara, 2011.

Uslu, Ferhat, **Anayasa Hukuku**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2017.

Süreli Yayınlar

Arcayürek, Cüneyt, "Demokrasiye Doğru Önemli Bir Aşama", **Hürriyet**, 01.07.1981, s. 1 ve 11.

Armaoğlu, Fahir, "Referandum ve Avrupa", **Tercüman**, 09.11.1982, s. 4.

Barlas, Mehmet, "Bugün: Ant İçmek", **Milliyet**, 02.07.1981.

Birler, Hayri, “Notlar: Atatürk’ün Gözleri De Mavi Ama, Elinden Gelse Onları Parçalar”, **Milliyet**, 02.11.1982, s. 9.

Civaoğlu, Güneri, “Kurucu Meclis”, **Tercüman**, 01.07.1981, s. 3.

Civaoğlu, Güneri, “Yeni Anayasa”, **Tercüman**, 02.07.1981, s. 3.

Cumhuriyet, “1961 Anayasası İhtiyaçları Büyük Oranda Karşılayan Eserdir”, 27.02.1982, s. 1 ve 11.

Cumhuriyet, “67 İlde Kabul ve Red Oyları ”, 09.11.1982.

Cumhuriyet, “Aldıkaçtı Anayasa Komisyonu Başkanı”, 25.11.1981, s. 1 ve 7.

Cumhuriyet, “Aldıkaçtı: Yavaş Değiliz, Tam Tersine Hızlıyız”, 20.02.1982, s. 1 ve 11.

Cumhuriyet, “Anayasa Danışma Meclisinden Geçti”, 24.09.1982, s. 1 ve 11.

Cumhuriyet, “Anayasa İçin Halkoylamasında Görüntüler ”, 08.11.1982, s. 11.

Cumhuriyet, “Anayasa İçin Kim Ne Önerdi”,07.05.1982, s. 12 ve 9.

Cumhuriyet, “Anayasa Ne Getiriyor?”, 21.10.1982, s. 1 ve 9.

Cumhuriyet, “Anayasa Tasarısının Tam Metni Kıyaslamalı”,19.07.1982, s. 7.

Cumhuriyet, “Anayasa’nın Tanıtılması İçin Hazırlıklar Yapılıyor ”, 22.10.1982, s. 1 ve 11.

Cumhuriyet, “Anayasa’ya Karşı Kampanya Başlatan 50 Kişi Yakalandı”, 28.10.1982, s. 1 ve 9;

Cumhuriyet, “Anayasaya Tepkiler”, 21.10.1982, s. 1 ve 9.

Cumhuriyet, “Anayasayı Tanıtıcı Yayınların Dağıtımına Başladı”, 26.10.1982, s. 1 ve 11;

Cumhuriyet, “Bu Anayasa Varsa Biz Varız”, 02.11.1982, s. 1 ve 11.

Cumhuriyet, “Danışma Meclis’inin Üyeleri Açıklandı”, 16.10.1981.

Cumhuriyet, “Danışma Meclisi Anayasa Komisyonu Bugün Seçiliyor”, 23.11.1981, s. 1 ve 9

Cumhuriyet, "Danışma Meclisinde 10 Komisyon Kurulacak", 13.11.1981, s. 1 ve 7.

Cumhuriyet, "Demokrasi İçin Görev Günü", 07.11.1982, s. 1 ve 9.

Cumhuriyet, "Evren, 9 Günde 11 İlde Konuşacak ", 22.10.1982, s. 1 ve 11.

Cumhuriyet, "Evren: 10 Yıl Kalın, Telkinlerine Kapılmadık", 31.10.1982.

Cumhuriyet, "Evren: 10 Yıllık Siyaset Yasağını Millet Rahat Etsin Diye Koyduk", 26.10.1982, s. 1 ve 9.

Cumhuriyet, "Evren: Anayasaya Karşı Çıkanlar Gözlerine Kara Gözlük Takanlardır", 27.10.1982, s. 1 ve 11.

Cumhuriyet, "Evren: Anayasaya Kefilim", 25.10.1982, s. 1 ve 9.

Cumhuriyet, "Evren: Bize Güveniyorsanız Anayasa'ya Evet Dersiniz", 26.10.1982, s. 1 ve 9.

Cumhuriyet, "Evren: Diktatörlük Heveslisi Değiliz", 28.10.1982, s. 1 ve 9.

Cumhuriyet, "Evren: Grev Haktır, Lokavt Hak Değildir", 01.11.1982, s. 1 ve 11.

Cumhuriyet, "Evren: Oylarınızı Vicdanınızın Sesine Göre Kullanın", 30.10.1982, s. 1 ve 11.

Cumhuriyet, "Gövde Gösterisi Yapmak İstemedik", 05.11.1982, s. 1 ve 11.

Cumhuriyet, "Irmak Başkan Oldu",28.10.1981, s. 1 ve 9.

Cumhuriyet, "Irmak: Yeni Anayasa Sonbahara Yetişmezse Kıyamet Kopmaz", 03.04.1982, s. 1 ve 9.

Cumhuriyet, "Kabul Yüzde 91", 09.11.1982, s. 1 ve 11.

Cumhuriyet, "Komisyon, Mart boyunca Dışardaki Kişilerden Görüş Alacak", 14.02. 1982, s. 1 ve 9.

Cumhuriyet, "MGK 71 Sayılı Kararı-Evren'in Anayasa Konuşmaları Eleştirilemeyecek", 22.10.1982, s. 1 ve 11.

Cumhuriyet, "Milletin Gücüyle Anayasa'yı Tasvipten Geçireceğiz", 31.10.1982, s. 1 ve 11.

Cumhuriyet, "Okurlardan Anayasa İçin…", 04.08.1982, s. 2.

Cumhuriyet, "Okurlardan Anayasa İçin…", 05.08.1982, s. 2.

Cumhuriyet, "Olayların Ardındaki Gerçek: 7 Kasımdan Sonra", 09.11.1982, s. 1 ve 11.

Cumhuriyet, "Ordu Kışlaya Dönme Hazırlığını Tamamladı", 04.11.1982, s. 1 ve 11.

Cumhuriyet, "Ölüm Tehdidi Alıyoruz", 03.11.1982, s. 1 ve 11.

Cumhuriyet, "Partilere Kurucu Meclis Kapalı", 01.07.1981, s. 7.

Cumhuriyet, "Referandum Öncesi Yıkıcı ve Bölücü Kampanya Başlayabilir", 29.10.1982, s. 1 ve 11.

Cumhuriyet, "Siyasilere Anayasa İçin Danışabiliz", 26.11.1981, s. 1 ve 6.

Cumhuriyet, "TGS Başkanı: Tasarıyı Ciddiye Almak Olanaksız", 29.07.1982, s. 1 ve 9.

Cumhuriyet, "Türk-İş Anayasa Raporu: Tasarı Türk Ulusuna Güvenmiyor", 29.07.1982, s. 1 ve 11.

Cumhuriyet, "Türkiye'miz İçin Yeni Dönem", 08.11.1982, s. 1 ve 11.

Cumhuriyet, "Vatandaş, Memleketin Kaderini Tayin Edecek", 06.11.1982, s. 1 ve 11.

Cumhuriyet, "Yarın Sandık Başına Gidiyoruz", 06.11.1982, s. 1 ve 12.

Cumhuriyet, 09.11.1982-10.11.1982 (Gazetelerde oy sonuçları yüzde değil, kişi olarak verilmiştir.)

Ekşi, Oktay "Günün Yazısı: Bu Tempo İle Sonuç Alınır Mı?", **Hürriyet** 11.03.1982.

Ekşi, Oktay "Günün Yazısı: İki İleri Bir Geri…?", **Hürriyet** 26.03.1982, s.3.

Ekşi, Oktay, "Günün Yazısı: Kamuoyu ve Anayasa", **Hürriyet**, 03.07.1981, s. 3.

Ekşi, Oktay, "Günün Yazısı: Politikasız Meclis", **Hürriyet**, 02.07.1981, s. 3.

Ekşi, Oktay, "Günün Yazısı: Tarihin Huzurunda", **Hürriyet**, 06.11.1982, s. 3;

Ekşi, Oktay, "Günün Yazısı: Yepyeni Bir Başlangıç", **Hürriyet**, 09.11.1982, s. 3.

Ekşi, Oktay, "Neden Bir Takvim Yok", **Hürriyet**, 26.01.1982, s. 3.

Hürriyet, 26.03.1982, s.3.

Hürriyet, "… Ve Tartışma Başladı", 19.07.1982, s. 1 ve 11.

Hürriyet, "1961 Anayasası yüzde 61.7 "Evet" Yüzde 38.3 "Hayır"la Geçmişti", 09.11.1982, s. 1 ve 9.

Hürriyet, "50 "Hayırcı"cı Gözaltında", 28.10.1982, s. 1 ve 9.

Hürriyet, "Aldıkaçtı: Anayasa İçin 200 Bin Kişi İle Anket Yapılacak", 26.01.1981, s. 1 ve 11.

Hürriyet, "Aldıkaçtı: Kapatılan Partilerin de Tüzük ve Programlarından Yararlanacağız", 26.11.1982, s. 1 ve 10.

Hürriyet, "Aldıkaçtı: Söylenene Bakmayın", 25.04.1982, s. 9.

Hürriyet, "Anayasa Komisyonu'nun 15 Üyesi Bugün Seçiliyor", 23.11.1981, s. 1 ve 13;

Hürriyet, "Anayasa Meclis'te Kabul Edildi", 24.09.1982, s. 1 ve 11.

Hürriyet, "Anayasa'nın Çatısı Hazır", 30.04.1982, s. 1 ve 9.

Hürriyet, "Başkan İkinci Turda Seçildi: Irmak" 28.10.1981, s. 1 ve 13.

Hürriyet, "Bu Anayasa Varsa, Biz Varız", 02.11.1982, s. 1 ve 10.

Hürriyet, "Burası Kızıl Meydan Olacaktı", 05.11.1982, s. 1 ve 11.

Hürriyet, "Danışma Meclisi Göreve Başlıyor", 01.07.1981;

Hürriyet, "Dünya Referandumu Böyle Yorumladı", 09.11.1982, s. 1 ve 11.

Hürriyet, "Evet, Söz Milletin", 07.11.1982, s. 1 ve 9.

Hürriyet, "Evren Anayasayı Pazar akşamı TV'de Anlatacak", 21.01.1982, s. 1 ve 9.

Hürriyet, "Evren Herald Tribune Gazetesine Makale Yazdı", 26.10.1982, s. 1 ve 8

Hürriyet, "Evren, Bugün Kayseri'de Konuşacak", 30.10.1982.

Hürriyet, "Evren: Anayasa Kefil Oluyorum", 25.10.1982, s. 1 ve 8.

Hürriyet, "Evren: Diktatörlük: Heveslisi Değiliz", 28.10.1982, s. 1 ve 9.

Hürriyet, "Evren: Millet 10 Yıl Rahat Etsin Diye Liderlere Yasak Koyduk", 26.10.1982, s. 1 ve 9.

Hürriyet, "Evren'in Anayasa Maratonu Bitti", 05.11.1982, s. 1 ve 11.

Hürriyet, "Evren'in Yüzü Gülüyor", 09.11.1982, s. 1 ve 9.

Hürriyet, "Hayırlı Olsun", 08.11.1982, s. 1 ve 9.

Hürriyet, "Herşey Güzel Olsun", 16.10.1981, s. 1 ve 8.

Hürriyet, "Herşeyi Kapkara Görenler Var", 27.10.1982, s. 1 ve 9.

Hürriyet, "Irmak İyimser", 19.04.1982, s. 1 ve 10.

Hürriyet, "İl İl Sonuçlar", 09.11.1982, s. 1 ve 9.

Hürriyet, "Kadın Devlet Başkanı Neden Olmasın", 31.10.1982, s. 1 ve 9.

Hürriyet, "Konsey, Anayasa Afişi Bastırdı", 26.10.1982, s. 1 ve 8;

Hürriyet, "Kuyruklu Yalan Uyduranlar Var", 01.11.1982, s. 1 ve 8.

Hürriyet, "Millet 'Kabul' Dedi", 08.11.1982, s. 1 ve 9.

Hürriyet, "Mutlu Yarınlar İçin", 06.11.1982.

Hürriyet, "Nasıl Oy Kullanacağız", 06.11.1982, s. 1 ve 9.

Hürriyet, "Nasıl Oy Kullanacağız", 06.11.1982, s. 1 ve 9.

Hürriyet, "Notlar: Evren'in Rizelilere Sürprizi", 26.10.1982, s. 1 ve 9.

Hürriyet, "Ordu, Kışlaya Dönme Hazırlığını Tamamladı", 04.11.1982, s. 1 ve 11.

Hürriyet, "Prof. Aldıkaçtı: Anayasa ile İlgili Görüşleri Değerlendiriyoruz", 20.02.1982.

Hürriyet, "Sandık Başlarında Olgun Heyecan ", 08.11.1982;

Hürriyet, "Şimdi Söz Vatandaşın", 21.01.1982, s. 1 ve 9.

Hürriyet, "Tehtitlere Aldırmıyoruz", 03.11.1982, s. 1 ve 9.

Hürriyet, "Ulusu: Demokrasinin Çerçevesini Anayasa Çizer", 29.10.1982, s. 1 ve 11.

Hürriyet, "Yönetim Yüzde 80 Evet Bekliyor", 29.10.1982, s. 1 ve 9.

Hürriyet, 09.11.1982, s. 9

Işık, M. Sedat, "Gördüklerim: Niçin Evet", **Türkiye**, 05.11.1982, s. 2;

Milliyet, " Irmak : Yeni Anayasa Sonbahara Yetişmezse Kıyamet Kopmaz", 03.04.1982, s. 1 ve 9.

Milliyet, "1982 Anayasası", 21.10.1982, Ek Sayı.

Milliyet, "Aldıkaçtı: Anayasa Kamuoyunda Tartışılacak", 26.01.1981, s. 1 ve 8.

Milliyet, "Aldıkaçtı: Gerekirse Eski Siyasi Partilerinde Görüşleri Alınabilir", 26.11.1981, s. 1 ve 3.

Milliyet, "Anayasa Kabul Edildi", 08.11.1982;

Milliyet, "Anayasa Komisyon Başkanlığına Prof. Aldıkaçtı Seçildi", 25.11.1981.

Milliyet, "Anayasaya hayır kampanyası açan 50 Kişi Yakalandı", 28.10.1982, s. 1 ve 7.

Milliyet, "Dış Basında", 09.11.1982, s. 1 ve 7.

Milliyet, "Evren'in Anayasa Tanıtma Konuşmaları Eleştirilemeyecek", 21.10.1982, s. 1 ve 8.

Milliyet, "Hayırlı Olsun", 16.10.1981.

Milliyet, "Hayırlı Olsun", 16.10.1981.

Milliyet, "Irmak Başkan",28.10.1981, s. 1 ve 9;

Milliyet, "Kenan Evren Cumhurbaşkanı", 08.11.1982, s. 1 ve 6.

Milliyet, "Meclis Anayasa Tasarısını Kabul Etti", 24.09.1982, s. 1 ve 11

Milliyet, "Parti Üyeleri Danışma Meclisine Giremeyecek" 01.07.1981, s. 9.

Milliyet, "Sandık Başına", 07.11.1982, s. 1 ve 8.

Milliyet, "Türk Halkı Anayasa ile Bütünleşti", 09.11.1982, s. 1 ve 7.

Milliyet, "Ulusu: Halk Demokrasiden Başkasını Kabul Etmez", 29.10.1982, s. 1 ve 7.

Milliyet, 09.11.1982, s. 7.

Mumcu, Uğur, "Gözlem: Önce Sistem", **Cumhuriyet**, 01.01.1982, s. 1 ve 9.

Mumcu, Uğur, "Gözlem: Yeni Dönem" **Cumhuriyet**, 09.11.1982, s. 1 ve 11.

Özer, Yalçın, "Anayasa'yı Tanıtma", **Türkiye**, 28.10.1982, s. 1 ve 6.

Özer, Yalçın, "Bugün Yeni Bir Dönem Başlıyor", **Türkiye**, 09.11.1982, s. 1 ve 6

Özer, Yalçın, "Kurucu Meclis Kanunu", **Türkiye,** 02.07.1981.

Özlü, Demir, "Danışma Meclisi ve Anayasa", **Demokrat Türkiye**, s. 1 ve 5.

Pulur, Hasan, "Mavi Oylar Anayasa'nın Nazar Boncuğudur", **Hürriyet**, 10.11.1982, s. 5.

Pulur, Hasan, "Olaylar ve İnsanlar: Bu Beyaz Oyları Saygıyla Selamlayınız", **Hürriyet**, 09.11.1982, s. 5.

Pulur, Hasan, "Olaylar ve İnsanlar: Haydi Sandık Başına", **Hürriyet**, 06.11.1982, s. 5.

Soysal, Ertuğrul, "Referandumun Düşündürdükleri", **Tercüman**, 09.11.1982, s. 5.

Tercüman, "1961 Anayasasına yüzde 62 'Evet' Oyu Verilmişti",09.11.1982, s. 1 ve 10.

Tercüman, "80'e yakın Kanun Yeniden Düzenleniyor",09.11.1982, s. 1 ve 10.

Tercüman, "Aldıkaçtı: Anayasa Eylülden Önce Meclis'e Sevkedilecek", 25.04.1982, s. 1 ve 14

Tercüman, "Aldıkaçtı: Anayasaya Karşı Çıkanlar Bu Sonuçtan Sonra Uzun Uzun Düşünmeli",09.11.1982, s. 1 ve 10.

Tercüman, "Aldıkaçtı: Mayıs'ta Anayasa'nın İlkelerine Geçilecek", 23.03.1982, s. 8.

Tercüman, "Alman Basını: Türk Halkı Yürekten 'Evet' Dedi",09.11.1982, s. 1 ve 10.

Tercüman, "Anayasa İçin Geniş Kitlelerin Görüşü Alınacak"", 25.12.1981, s. 1 ve 13.

Tercüman, "Anayasa Komisyonu Başkanlığına Prof. Aldıkaçtı Seçildi", 25.11.1981, s. 1 ve 13.

Tercüman, "Anayasa Oylaması Sonuçları",09.11.1982, s. 1 ve 10.

Tercüman, "Anayasa'ya Karşı Kampanya Açan 50 Militan Yakalandı", 28.10.1982, s. 1 ve 10.

Tercüman, "Danışma Meclisi Anayasa Komisyonu Üyeleri Bugün Seçilecek", 23.11.1981, s. 1 ve 14;

Tercüman, "Danışma Meclisi İç Tüzüğü Kabul Edildi", 21.11.1981, s. 1 ve 15.

Tercüman, "Demokrasi İçin Sandık Başına", 07.11.1982, s. 1 ve 12.

Tercüman, "Demokrasiye Dönünce Demokrasi Kuralları İşleyecek", 06.04.1982, s. 1 ve 14.

Tercüman, "Demokrasiye İlk Adım", 16.10.1981, s. 1 ve 7.

Tercüman, "Evren: Anayasa'da Yer Almayan Tek Hürriyet, Hürriyetleri Yok Etme Hürriyetidir", 26.10.1982, s. 1 ve 11.

Tercüman, "Güven Ortamı İçinde Bir Oylama Oldu",09.11.1982, s. 1 ve 9.

Tercüman, "Kurucu Meclis, MGK ve Danışma Meclisinden Oluşuyor", 01.07.1981, s. 14.

Tercüman, "MGK, Anayasayı Tanıtıcı Broşür, Cep Kitabı ve Afiş Hazırlattı", 26.10.1982, s. 1 ve 11.

Tercüman, "Nasıl Oy Kullanacağız", 06.11.1982, s. 1 ve 10.

Tercüman, "Önce Devlet: %91",09.11.1982, s. 1 ve 10.

Tercüman, "Prof. Aldıkaçtı: Meclis'te Siyasi Partilerin Temsil Edilmeyişi, Bazı Önemli Sorunlar Çıkartıyor", 25.11.1981, s. 1 ve 13.

Tercüman, "Referandum Siyasi Tarihimizin Önemli Bir Dönüm Noktası Oldu",09.11.1982, s. 1 ve 9.

Tercüman, "Şimdi Söz Milletin", 21.10.1982, s. 1 ve 13.

Tercüman, "Vatandaş Sandık Başına Koştu", 08.11.1982, s. 1 ve 10.

Tercüman, "Yarın Sandık Başına Gidiyoruz", 06.11.1982, s. 1 ve 10.

Tercüman, "Yeni Bir Dönem Başlıyor", 08.11.1982, s. 1 ve 10.

Tercüman, 09.11.1982, s. 1 ve 10.

Türkiye, "Anayasa Hakkında Fikirleri Alınacak Müesseseler Belli Oldu", 26.12.1981.

Türkiye, "Anayasa Millet Önünde…",21.01.1982, s. 1 ve 6

Türkiye, "Anayasanın Geçici Maddeleri Tenkit Edilemeyecek", 22.10.1982, s. 1 ve 6

Türkiye, "Danışma Meclisi 23 Ekim'de Çalışmaya Başlayacak", 16.10.1981, s. 1 ve 3.

Türkiye, "İllere Göre 'Evet' ve 'Red' Oyları ", 09.11.1982.

Türkiye, "İstanbul'da Bir Anayasa Semineri Tertiplenecek", 31.12.1981.

Türkiye, "MGK Anayasa İçin Afiş ve Broşür Bastırdı", 27.10.1982, s. 1 ve 6.

Türkiye, "Milletçe Sandık Başına", 06.11.1982, s. 1 ve 6.

Türkiye, "Milli İrade Tecelli Etti", 09.11.1982.

Türkiye, "Türk Milletine Hayırlı Olsun", 08.11.1982, s. 1 ve 6.

Türkiye, "Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Tam Metni", 21.01.1982, s. 3

Ünal, Vecihi, "Ölçü: Hayırlı Olsun", **Türkiye**, 25.10.1982, s. 1 ve 6;

Yalvaç, Ali Fuat, "Hakikatler: Anayasa ve Referandum", **Türkiye**, 25.10.1982, s. 2 ve 6.